



MARCELA DOMENOVÁ

A polgári háztartások felszereltsége és tulajdona Eperjesen a középkor végén

Eperjes város architektonikai fejlődésével eddig csak részlegesen foglalkoztak, főleg művészettörténeti és építészeti szempontból.¹ Hiányoznak a régészeti kutatások, és nincs még pontos kép a polgári házak kinézetéről és felszereléséről a középkor és a korájkor fordulóján. A házakra vonatkozóan hiányoznak a konkrét, kiegészítő írásos források, ugyanúgy, mint a többi világi építészeti emlék esetében is. Bár az építkezésekről megemlékeznek a városi feljegyzésekben és különböző jogi és magánjellegű levelekben, rendszerint nem lehet őket közelebbről lokalizálni, sem belőlük a házak belterét rekonstruálni. Segítségünkre vannak azonban az adólájstromok, melyek tükrözik a város alaprajzi felosztását, továbbá a végrendeletek és a könyveléssel kapcsolatos írások, de ezek csak egy bizonyos mintát mutatnak be, és elsősorban a polgárság közép és felső közép rétegét érintik.

Eperjes városában a Fő utca körül orsó alakú főtér alakult ki, mindkét oldalról házsorral. A keleti oldalon, párhuzamosan a Fő utcával volt egy másik, az úgynevezett Szlovák utca, szintén házsorral. A vele szemben lévő nyugati oldalt a Fő utcára tekintő házak bejárata alkotta.² A középkor végén a polgári házak már kőből falazott, háromterű és többszintes építmények voltak, lakóik vagyona és a tulajdonos életmódja szerint átalakítva.³ A polgári házak nemcsak a polgárok és családjuk lakhelyéül szolgáltak, hanem hajlékot biztosítottak bérlőknek, tanoncoknak, segédeknek, esetleg szolgálknak is. Önálló gazdasági egységet képeztek.⁴ A hosszú keskeny udvarnak eleinte csak gazdasági funkciója volt, fokozatosan nyerte el a lakhatási formát, és az eredetileg csak részenként fedett, hosszú parcellá-

¹ Urbanová, Norma: *Prešov: Pamiatková rezervácia*. Bratislava, 1986. 169.; *Prešov: Mestská pamiatková rezervácia*. Ed. Štefan Pisoň. Bratislava, 1957. 60.; Piffel, Alfréd: *Osnova vývoja architektúry stredovekej*. Bratislava, 1954. 112.; *Architektonické pamiatky mesta Prešov*. Prešov, 1976. 109. Puškárová-Kováčovičová, Blanka: *Architektonický vývoj Prešova v období Feudalizmu*. Nové obzory, 8. (1966) 195–222. A régebbi szakirodalomból Iványi Béla: *Eperjes város középkori építkezései és építészet*. Múzeumi és Könyvtári Értesítő, 12. (1988) f. 2, 112–127. Kabdebó Gyula: *Eperjesi polgári házak*. Magyar Építőművészet. Budapest, 1910. 1–9.; Mencl, Václav: *Středověká města na Slovensku*. Bratislava, 1938. 230. [1] + 20 melléklet. Zalcík, Tibor: *Urbanizmus stredovekého mesta na Slovensku*. Bratislava, 1973. 113. [3]. Kahoun, Karol: *Neskorogotická architektúra na Slovensku a staviteľia východoslovenského renesančného domu*. Bratislava, 1973. 77. + 96 fényképmelléklet.

² Az eredeti gótikus épületeken későbbi reneszánsz átépítések találhatók, valamint hozzá is építhettek bizonyos részeket az eredeti építményekhez, de az eredeti parcellák nem változtak – a házak alaprajza szerint a térre az épületek keskenyebb része nézett.

³ Falazott épületek és házak jelenlétéről Eperjesen az elsők között egy végrendelet számol be 1389-ben.

⁴ Kováčovičová, Blanka: *K problematike východoslovenského renesančného domu*. Pamiatky a múzeá, 2. (1953) 159.

kat épületekkel egészítették ki, a másodlagos házsorok az udvarból és a kertből lettek kialakítva. Közvetlenül a ház hátsó részében, a parcellákon a gazdasági épületek mellett hajlékok és kunyhók vagy egyszintes faházak is lehettek a bérlők, szolgák és a cselédség számára. Lakható hajlékok, egyszintes faépítmények a várfal mellett és az elővárosokban jöttek létre. A maihoz hasonlóan minden akkori lakóhelynek meg kellett felelnie a tartós lakhatás, fűtés és pihenés feltételeinek. A ház, illetve annak birtoklása feltétele volt annak, hogy valakit a polgárok közé fogadjanak. Ugyanakkor épp a ház alkotta a végrendeletek alapvető és legfontosabb tárgyát, amit nemcsak az elhunyt házastársára és utódaira hagyhattak, hanem több rokonra is. Az örökösök eladhatták, hogy ki tudja fizetni az örökölt tartozásokat, vagy megvehették, újra átépítették, és ismét örökölte valaki. A városi könyvekben gyakran szerepel, hogy ház vagy más ingatlan vásárlását részletre, esetleg megállapodás szerint más módon törlesztették.⁵ A feltüntetett szabályok Eperjes város tárnoki könyvében is megtalálhatók.

Házak és árai

A vagyon birtoklása, amiről főleg a végrendeletek árulkodnak, kiegészíti a lakosság élet-színvonaláról alkotott képet. A vagyon (*bona, rabe, erbe, res*) az eperjesi jog szerint két-fajta lehetett: ingatlantulajdon (*res immobiles, gutter umbeweglich*) – föld, ház, épületek, szántóföldek, kertek vagy erdő, valamint ingó tulajdon (*res mobiles, gutter beweglich*) – pénz, ruházat, háztartási eszközök, vásznak, bútor, élelmiszer vagy háziállatok. A polgárok tulajdonának alapját az ingatlanok alkották. Eperjes város polgárai rendszerint egy-két kertet (*ortum, hortum, garthen*), magtárat (*horreum*), malmot (*molendium*), mezőket (*pratun, fenetu*) bitroltak, valamint borospincéket (*weynhaws*) és sörfőző házakat (*brasiatorium, domum brasiatorium, melczhaws*) mondhattak magukénak. Az ingó és ingatlan tulajdon is az örökség részét alkotta.⁶ A végrendeleti hagyatékok leggyakrabban rétekre és földekre vonatkoztak, amit mező, föld (*ager, terra agris*) kifejezésekkel illettek, valamint szántóra (*terra arabilia*), amit holdban (*inserum*) adtak meg.

A polgári házak és más tulajdon esetében azok teljes vételára volt érdekes, amit a meglévő forrásokból csak ritkán lehet pontosan megállapítani, ezáltal nem lehet részletes statisztikát készíteni a lakóházak áráról egy adott korszakban egy bizonyos területre – városnegyed – vonatkozóan sem. Összehasonlításképpen megemlíthetjük, hogy Ondrej Richard Halaga a 15. századi Kisszeben házainak árát 11 és 100 arany forint (a továbbiakban: fl.) között adta meg, Miloslava Bodnárová szerint Kassán ez az összeg 15 és 600 fl. között mozgott.⁷ Az eperjesi városi számadáskönyvekben esetenként előfordul, hogy a könyv végén feljegyeztek valamilyen vagyoni átutalást, ami a könyv tartalmával nem állt összefüggésben. Például a város 1441–1455-ös számadáskönyvéből megtudjuk egy ház árát, amit 1441-ben Hannus Rabe vásárolt meg Miclosch Kadartól, Peter Sarusch és Janusch Malaczasch szomszédságában 24 arany fl.-ért. 1442-ben több hasonló eset történt – Mathias Sabo Wagintól vásárolt egy házat Michael Olsleger és Cristan házai között 75 aranyért, amit részletekben

⁵ Ismerték az ingatlan törlesztését részletekben – megegyezés alapján. Ha az ár meg volt adva, a törlesztés ideje alatt nem lehetett azt változtatni – növelni. Ha az adós késett a fizetéssel, a vásárlást semmisnek is tekinthették. MMP – K, sign. 2677. Tavernicalbuch, čl. 14.–16.

⁶ Az ingó és ingatlan tárgyak értéke kétféle volt – tartós és általános. Tripartitum, 1. könyv, 133. c.

⁷ Halaga, Richard Ondrej: *Sabinov a okolie*. Sabinov, 1962. 51. Štátny archív Prešov – Pobočka Prešov. Fond Magistrát mesta Sabinov – Kniha, č. 104.; Bodnárová, Miloslava: *Kultúra života mešťanov Pentapolitany v 16. storočí*. Z Bardejova do Prešporku. Ed. Csukovits Enikő–Tünde Lengyelová. Prešov, Bratislava, 2005. 237.

fizetett ki, 25, 20, 8 és fél, majd 10 és 12 fl-ot. Az adóösszeírásból kiderül, hogy ez a ház az első negyedben volt, és 1447-ben a város Mathiasra 200 dénár (a továbbiakban: den.) adót szabott ki. 1442-ben Andreas Durlholz házat vásárolt Myhal Noczetól a városi árok mellett, vagyis az Árok utcában (*in fossato*) 29 dénárért. Ugyanabban az évben Francz Kromer eladta a házat Cristan Trwkesfnek 132 aranyért.⁸ Az 1424–1509-es legrégibb városi könyvben az ingatlanok pénzbeli értéke, melyek leggyakrabban szerepelnek a tulajdonjogi perekben, 3 és 900 fl. között mozgott, a házaké pedig 10 és 600 között – ahogy azt Dušan Uhrín említi. A tartozások összege ingatlanokban vagy pénzben volt megjelölve a könyvekben, nagyságuk 43 márka ezüstmű vagy 200 arany forintnál kezdődött.⁹ Az Eperjesen feltüntetett ingatlanok árai, illetve azok felső határa túlságosan magasnak tűnik. A feltüntetett legdrágább ház esetében például a 600 fl. helyett valójában 600 vörös fl-ról volt szó, az adat 1469-ből származik, és nemcsak a Gaspar Plawniczer által vásárolt házról (Dorota Reychtől) emlékezik meg, hanem más vagyron (kert, szőlészet – *weyngarten* –, gabona) részletekben való kifizetéséről is. Az említett Gaspar 1469-ben a ház vásárlásáig a harmadik negyed elején lakott, és Szent György napján 133 és fél den. adót róttak ki rá. Az a ház, amit meg szeretett volna vásárolni, ugyanabban a városnegyedben volt, csak néhány parcellával odébb, mégpedig Augustin Kokosch és Ischtvan Czay házai között. A ház birtokosa, Mathias Zyndran a város egyik leggazdagabb polgára volt, és 403 den. adót fizetett. 1470-ben Mathiaszt mint adófizetőt kihúzták, helyére Plawniczer került, kinek megnőtt vagyonának megfelelően Szent György napjára nagyobb adót róttak ki, mégpedig 410 és fél den-t. Száz évvel később is ezen a parcellán, de még nagyobb vagyonnal evidálták a családját.¹⁰ A városi könyv alapján más következtetések is levonhatók. Megállapíthatjuk, hogy a házak ára elhelyezkedésüktől függött. A város főterén sokkal drágábbak voltak, mint a mellékutcákban vagy az elővárosban. 1448-ból ismert egy feljegyzés, mely szerint a Johannes Smith és Nicola Steckil házai közötti házat Nicolaus Slosser tanácsstag birtokolta, aki azt Buncze Balachától (de Scholga) vásárolta 102 fl-ért, a hozzá tartozó földből két holdat Grunczegal a saját házához vett. Slosser háza a második negyedben állt (Q. Slosser), s mivel a jelentős és gazdag polgárok közé tartozott, az adóajstromokban ezt a negyedet róla nevezték el.¹¹ Egy 1492-es feljegyzés szerint Georg eladta a házat István posztónyírónak a Szlovák utcában 16 fl-ért. Ez Casper Hwn és Mebes háza volt.¹² 1499-ben a második negyedben a löcsei Georg Henckel eladta házat szinyei Mátyásnak (de Svyňa) 168 fl-ért, ami János szűcs és Gaspar Melczer szomszédságában volt.¹³ A leggazdagabb polgárok, akiknek sikerült elegendő vagyont felhalmozniuk, házakat, földeket, kerteket és sörfőzőket is vásárolhattak. Az ingatlanokat eladhatták, zálogba adhatták, esetleg vehettek továbbiakat, a környező falvakban

⁸ Štátny archív Prešov. Fond Magistrát mesta Prešov – Knihy, sign. 2682. (a továbbiakban: MMP – K); Štátny archív Prešov. Fond Magistrát mesta Prešov – Listy a listiny (a továbbiakban: MMP – LL) sign. 224.

⁹ Uhrín, Dušan: *Súdna kniha mesta Prešov 1424–1509*. Prešov, 2001. 49., 50., 52. Diplomová práca.

¹⁰ MMP – K sign. 52; MMP – LL sign. 365, 373.

¹¹ Slosser már hamarabb is a ház tulajdonosa volt. Például 1447-ben vagy 1449-ben két és fél fl. adót szabtak ki rá. Grunczegal/Grunczigalt az első negyed adózójaként evidálták, 1447-ben 1 fl. adót fizetett. Ugyanezt a nevet az Árok/Várfal melletti utcában (fossatum) is feljegyezték, de kiszabott adó nélkül. MMP – K, sign. 2677 (... *realiter persolvit cum effectu cum centum et duobus florenis trialium alias Banckhart* ...). MMP – LL, sign. 224, 250.

¹² Georga 1489-ben Szent Gál ünnepére például 55 den. adót szabott ki a város, 1490 és 1491 között nem fizetett adót.

¹³ MMP – K, sign. 2677, fol. 77b, fol. 98. MMP – LL, sign. 510.

bérbe adhatták tulajdonrészüket. A polgárok tulajdonának megítélésére ebben az időszakban megfelelő forrásul a városi könyvek feljegyzésein kívül a végrendeletek szolgálnak. A birtokok nagyságából és differenciálódásából az adólagstromok alapján kiderül, hogy a megmaradt végrendeleteket főleg a polgárok középértéke írta.¹⁴ A ház árának feltüntetése a végrendeletekben csak ritkán fordul elő, csak akkor, ha a házat kötelesek eladni. Értéke tükrözte az elhunyt vagyoni helyzetét, valamint a ház elhelyezkedését a városon belül. 1506-ban például Klára Fixelin végrendeletében meghagyta, hogy adják el a házat 16 fl-ért Trombitás Gállnak, aki ebből már négyet egy ort dénár híján (azaz 3 fl. és 75 den.) kifizetett és kötelezte magát további 9 fl. és 25 den. kifizetésére. Az 1510–1527-es adóösszeírás szerint ez a ház az Árok utcában volt (*Quartale Fossati, Wallis Quartale*). Gállra 1510-ben 27 és fél den. adót szabtak ki, 1511–1513 között a neve mellett nem szerepel semmilyen megszabott összeg.¹⁵ 1514-ben Erzsébet, Istwan Scholtis özvegye (Elizabeth Scholtis Istwanen) eladta házat 35 fl-ért Jakab szabónak, aki a vételnél kifizetett 23 fl-t, és 12-vel adós maradt. A végrendelező vagyonának nagy részét az egyházra hagyta, de anyagilag gondoskodott rokonairól is, főleg lányáról, Barbaráról, unokáiról, Pálról és Jánosról, vejéről, Cristanról. Doroth nevű cselédlányára (*in possessione Radwa*) 1 fl-ot hagyott.¹⁶ Jörg Cley 1516-ban írt végrendeletében az első negyedben lévő házának az értéke 150 fl., a negyedik negyedben lévőé pedig 100 fl.¹⁷

A polgárok vagyonának az alapját a ház (*domus, haus*) képezte, néhány esetben előfordul több, rendszerint két ház birtoklása a városban – és a róluk való végrendelezés. A végrendeletek alapján hasonló volt a helyzet Bártfán is. Kassán a 15. század végén a polgárok 11%-a két házat birtokolt, három-négyet pedig csak 1%-uk.¹⁸ A koraujkorban, például 1551-ben húsz polgár tulajdonában volt két ház.¹⁹ Eperjesen a vizsgált korszakban több (két) ház birtoklását tudjuk alátámasztani, például 1492 körül Bockoros Ágoston esetében, a fent említettek közül pedig Jörg Cleyennél. Néhány év alatt a városban több Cley család élt.²⁰

¹⁴ A mai Kelet-Szlovákia egészére érvényes az, hogy az adózók nagy része a polgárok középértékéből származott, 1428-ban ez 48,6%-ot jelentett, 1491-ben az adózók 54,1%-át. Gácsová, Alžbeta: *Niektoľtoré aspekty počtu a majetnosti obyvateľov východoslovenských miest v stredoveku*. In: Spišské mestá v stredoveku. Košice, 1974. 49.

¹⁵ MMP – LL, sign. 732. MMP – K, sign. 2675.

¹⁶ MMP – LL, sign. 887.

¹⁷ MMP – LL, sign. 539/b. 939.

¹⁸ Marečková, Marie: *Východoslovenská města a měšťanstvo na prahu novověku*. Brno, 1995. 42–43. Kassán 1480-ban az adózók 82%-ának egy háza volt, 11%-ának kettő, 1%-nak pedig három és négy. Bodnárová, Miloslava: *K pramennej hodnote daňových kníh a daňových registrov*. Slovenská archivistika, 32. (1997) č. 1. 27.; *Majetková štruktúra obyvateľstva Košíc v 16. storočí*. Historica carpatica, 18. (1987) 179–205.; *Spoločensko-politická štruktúra obyvateľstva Sabinova v druhej polovici 16. storočia*. Nové obzory, 31. (1990) 47–68.

¹⁹ 1619-ben csak a polgárok 2%-a birtokolt több házat. Marečková, Marie: *Východoslovenská města a měšťanstvo na prahu novověku*, 43.

²⁰ Néhány évvel Cley György előtt a városban élt névrokona, Michael Cley a harmadik negyedben, rokonságuk nem bizonyított. Fia Mathias, felesége Dorothea. 1490–1491-ben 78 den. adót fizetett. MMP – LL, sign. 510. Nem ismert, mikor halt meg, de felesége végrendelete alapján 1508-ban már halott volt, és Mathias fia (valószínűleg genetikailag nem Dorothea fia, és abban az időben már külön háztartásban élt) csak pénzt kapott (45 fl.) Michael akarata szerint. A házat, amelyben Dorothea élt, két részre osztotta, az egyiket az Úr teste testvériség kapta, másikat testvére, Michael Belsz örökölte. A végrendelező férjével együtt sörfőzéssel is foglalkozott, amit a nem teljesített üzleti kötelezettségek bizonyítanak. A végrendeletben megemlítette a sörfőző eladását is 8 fl-ért Nicolas Popem részére. Testvére, Michael Belsz volt az örökös, valószínűleg megszerezte az egész

Jörg Clayn (Jörg/ Jorgk Cleyn/ Klain) a város negyedik negyedében lakott, és a városbíró posztját töltötte be (1506–1507 között). A negyedik negyedben lévő háza 1510-ben adómentességet élvezett, de 1511–1512-ben 205 dénárt szabtak ki rá, 1513-ban pedig meg 2 fl. 31 és fél dénárt tett ki ez az összeg. 1526-ban és 1527-ben a ház tulajdonosaként Paul Cleyn szerepel, akire a város obulus nélkül 50 den. adót szabott ki. Ágnes, Sztaniszláv kereskedő (*mercator*) özvegyének (Stenczel Cromerin) végrendelete szerint 1510-ben vásárlás után hozzá kellett volna jutnia egy házhoz az első negyed elején. A ház valamikor 1513 és 1516 között kerülhetett Jörg tulajdonába, amikor megírta végrendeletét, és abban két házról rendelkezett. Az adóösszeírások nem teljesen maradtak fenn, de a kiszabott adó alapján az első negyedben lévő háza után Jörg (Jorgk Cleyn) 1526 és 1527 között nem fizetett semmit, mert 1525-ben a tűzvészben kárt szenvedett. Jörg 1516-ban írt végrendeletében örökösiként feleségét, Helenát és mostohafiát, Johannest jelölte meg. Megjegyezte, hogy első házát tiszteletreméltó Staschkent (?) asszonytól vette. Az Ágnes által említett házról van szó az első negyedben, akinek 48 fl-ot fizetett, és kötelezte magát további 102 fl-t kifizetésére. A másik házat (a város negyedik negyedében) Paulus Cleynnek kellett eladni 100 fl-ért, de Paulus nem fizette ki egyszerre a teljes összeget. Először 35-öt fizetett, a többi 65 fl. kifizetésére kötelezvényt adott.²¹ A végrendelet elkészült, de hogy Jörg Cleyn élt-e 1526-ban, azt nem tudjuk megállapítani, mert az első negyedben rá eső adót fizethette ő vagy más is, esetleg egy névrokon.

A végrendelkező tulajdonának nagysága és változatossága az esetek nagy részében nehezen számolható ki. A végrendeletekben gyakori volt, hogy az örökös megkapta az egész vagyont (*omnia bona mobilia et immobilia, Gutter geweglich und ungeweglich*), közelebbi meghatározás nélkül. Például Barbara Feynerin (Faynerin, Ffeynerin) végakarataiban 1513-ban²² örököséül vejét és annak gyerekeit, fiait említi. Lányát és férjét nem említette meg, valószínűleg ekkor már nem éltek. A vő sem volt megnevezve. A városi kimutatások alapján lehetett János kőfaragó,²³ de a városi adólajstromok szerint leginkább Johannes Fayner-ről²⁴ lehetett szó. Vagyonának nagyságát sem lehet megállapítani, mert az egészet a veje birtokába és használatára adta. Abból 1 fl-ot el kellett különíteni az énekelt gyászmise költségeire és meg nem állapított összeget *balneum animarum*-ra²⁵ a lelke üdvössége érdekében. A végrendelkező táplálkozási szokásai nem ismertek pontosan, de 1510-ben a város bevételei között bejegyezték őt, mikor 12 den.²⁶ tizedet fizetett a méhészetért. Az adólajstromok szerint a város harmadik negyedében élt (sorrendben a másodikként említik őt az adott negyedben), 1510-ben 56 dénár rendes adót szabtak ki rá, 1511-ben 1 fl. 11 és fél den-t,

vagyont és a város harmadik negyedében lakott, mert az adólajstromokban is szerepelt a neve. 1510-ben például 65 és fél dénár adót fizetett. MMP – LL, sign. 761. MMP – K, sign. 2675.

²¹ MMP – LL, sign. 822, 939. MMP – K, sign. 2675.

²² MMP – LL, sign. 870.

²³ MMP – K, sign. 2678, fol. 87 a.

²⁴ Johannes Feyner más névrokona is élt ebben az időszakban, 1510-ben is a város első negyedében, hentes volt.

²⁵ A *balneum animarum*, német forrásokban *selpad*, olyan kegyes adomány, amelyben a végrendelkező pénzt hagyott arra, hogy a rászorulókat meghatározott számú alkalommal vagy évente visszatérő jelleggel a helyi fürdőben megfürdjenek. Ennek fejében a kedvezményezettek imátkozni voltak kötelesek az adományozó lelki üdvéért, ezzel megrövidítve a tisztító tűzben eltöltött időt. (A szerk. jegyzete)

²⁶ MMP – K, sign. 2678.

1512-ben 1 fl. 2 és fél den-t és 1513-ban 1 fl. 3 den-t. 1526-ban az adólajstromokban az ő helyén már Johannes szerepel 2 és fél den. adóval.²⁷

A ház formája és a szállás minősége

A polgári építészetnek kevés írásos forrásanyag maradt fenn, pedig a különböző magánjogi iratokban több formában is említik az építkezéseket. A házat építhették több generáció számára, és hosszabb időre kellett, hogy szolgáljon. Lakói életstílusát, életformáját, a tulajdonos termelő és kereskedő tevékenységét tükrözte. Az igények növekedtek a kényelmet és reprezentációt illetően is. A gótikus polgári házak földszintjén lakóhelyiségek voltak, a konyhák, kamrák, műhelyek, valamint a gazdasági és raktárhelyiségek az udvar területén helyezkedtek el.²⁸ A városi épületek eredetileg fából épültek. Csak a 14–15. század fordulóján jelent meg a fa (világi építéset) és a kő (egyházi építéset) mellett a falazott beépítés.²⁹ Ácsok és kőművesek működése a plébániatemplom falazásakor már 1347-ben bizonyított, bár csak közvetetten.³⁰ A kő- és téglapítmények létezését bizonyítja Miklósnak, a plébániatemplom rektorának a végrendelete is 1389-ből, melyben megemlített két sörfőző házat, fürdőt és hat házat.³¹ Az első kőművest (*murator*), Miklóst az adóösszeírások alapján 1428-ból ismerjük, Josch nevű kőfejtőt pedig 1441-ből, akit más források kőművesnek neveznek. 1449-ben a városban élt András kőfaragó (*lapicida*) is.³² A kőfejtés engedélyét, vagyis a kőből való építkezést a város szükségleteire és házak építésére az eperjesi polgárok és itt tartózkodó vendégek kaphatták meg, 1440-ben a közeli kőfejtőkben, konkrétan Nagysáros városka területén.³³ További kőfejtőket és a város költségeit rekonstruálni tudjuk a legrégebbi

²⁷ MMP – K, sign. 2675.

²⁸ Šimoniová, Laura: *Meštiansky renesančný dom na Slovensku. K vývoju jeho dispozície*. Vlastivedný časopis, 29. (1980) č. 2. 63. Feltételezhetjük, hogy a reneszánsz átépítések is régebbi stílusú utánoztak, figyelembe véve a tradíciót, bár megfigyelhető a teljes átépítés és a szomszédos telkek, házak összeépítése is. A fennmaradt házak alapjának nagy része reneszánsz jellegű, tiszteltetben tartják a gótikus alaprajzot és az akkori telkek felosztását.

²⁹ MMP – LL, sign. 213.

³⁰ 1347-ben Erzsébet királynő engedélyezte a kőfejtést. *Diplomatarium Comitatus Sarosiensis*. Ed. Carolus Wagner. Posonii (et) Cassoviae: Sumptibus Joannis Michaelis Landerer, MDCCLXXX [= 1780], 467.

³¹ MMP – LL, sign. 87.

³² Kőművesek létezését (*mawer, maurer, murator*) a város alkalmazottai között alátámasztják az adólajstromok is. 1428-ban Nicolaus murator a Szlovák utcában lakott. 1433-ban a Szlovák utcában Niclos mawrer és Hergel Mawrer lakott, a Magyar utcában Jost Mawrer, a Fossaten pedig Stephanus murator. MMP – LL, sign. 147, 159, 209, 254. A céhek részletesebb leírását lásd: Štátny archív Prešov – Pobočka Prešov. Fond. Cechy mesta Prešov 1377–1895 (a továbbiakban: ŠA PO – Pob. PO, Cechy mesta Prešova 1377–1895), Murársky a kamenársky cech, Inv. č. 2. A kőfejtőkkel és kőművesekkel kapcsolatos legrégebbi adatokat Iványi Béla tárgyalja. A város építészeti arculatával, egyházi épületekkel, név szerint néhány kőfejtővel is foglalkozott. Iványi Béla: *Eperjes szabad kir. város műtörténeti adatai II. Középkori kőfaragók és szobrászok főleg a városi levéltár adatai alapján*. Budapest, 1918. 1–31. (különlenyomat).

³³ A kőfejtést Erzsébet királyné engedélyezte 1440. április 23-án. MMP – LL, sign. 204. *Diplomatarium Comitatus Sarosiensis*. Ed. Carolus Wagner. Posonii (et) Cassoviae: Sumptibus Joannis Michaelis Landerer, MDCCLXXX [= 1780], s. 231. Itt fejtették a követ később is, a 16. században, a plébániatemplom átépítésekor. MMP – K, sign. 2682 (rok 1446: ...*fractoribus lapis de Saros* ...), sign. 2678. 1441-ben feljegyeztek egy tűzvészt is, miután kőből készült polgári házakat kezdtek építeni. *Dejiny Prešova I*. Ed. Imrich Sedlák. Košice, 1965. 224.

városi számadáskönyvek alapján, például a 15. század 60-as éveiben is.³⁴ A kőből ritkán készített világi épületek és polgári házak emlékeit az adólajstromokban, fennmaradt gótikus mennyezeten és portálokban találjuk meg. Például Dorothea 1430-ban második férjére már hagyott egy kőházat is.³⁵ Építőanyagként kő, fa, malter, valamint égetett agyagból készült téгла (*later*, *czigli*) szolgált, amit a helyi téглаégető kemencékben (*formax*) készítettek. A 15–16. században a várfalak egy részét és a házak tetejét zsindeleyen kívül hasonlóképp tetőcserép is borította.³⁶ Az építőanyagok árát ritkán tudjuk adatokkal alátámasztani, némileg rekonstruálni tudjuk azonban a szögek és zsindelek árát az egyházi és városi építkezések esetén.³⁷

A megfigyelt korszakban valószínűleg elkezdődött a parcellák felosztása és a házak felé irányuló építése. Nemcsak a presztízs, hanem a tűz ellen való védekezés céljából is történt, hogy a gótikus házakban a fa alapokat kőre cserélték.³⁸ Az egyszintes házak többszintesre bővítése, kő- és téглаépületek elterjedése is hozzájárult ahhoz, hogy a várfalakon belül a parcellák kevésnek bizonyultak.³⁹ A 15. század végéről származó írott források alátámasztják, hogy ebben a korszakban már nemcsak egyszintes, de kétszintes polgári házak is álltak.⁴⁰ A lakóházak típusainak különbségeit a földrajzi és gazdasági-társadalmi tényezők határozták meg. A várfalon belüli terület házainak több típusa volt, a tulajdonos szükségleteitől függően. A meglévő régészeti leletek és azok építészeti adottságai alapján az adott korszakban három tipikus változatot különböztethetünk meg.⁴¹ A tipikus késő gótikus

³⁴ MMP – LL, sign. 339, 349.

³⁵ MMP – K, sign. 2677 (rok 1430: ... *Dorothea relicta Nicolai doleatoris coram nobis resignavit omnia bona sua mobilia in protestate sua habita Petro muratori dicto in lapidea domo marito suo moderno* ...) Dorothea végrendelete nem maradt fenn, de az adólajstromok alapján 1433-ban még élt, és a házát az akkori harmadik negyedben, az úgynevezett Langward negyedben lokalizálhatjuk. 1 márka és 2 gebort adót fizetett. MMP – LL, sign. 159. 1456-ból fennmaradt Eperjes város levele a bártfai városi tanácsnak címezve egy kőház elfoglalásával kapcsolatban. MMB – M, sign. 891.

³⁶ Ezt bizonyítják az alkalmazottak vezetéknévei is. Közelebbről Márton téglavető végrendelete is. MMP – LL, sign. 1028 (... *lateres* ... [*non*] *crematos* ...).

³⁷ A város a kő, agyag és fa elviteléért kocsiszámra fizetett. Szomolnoknak is volt vörös reze. MMP – LL, sign. 153 (rok 1429: ... *ad Smolniciam pro cupro* ...; ... *Item dedimus pro vectura cupri vii den. et i j fl. pro tributi*). A szegek nagyságuk és alapanyaguk alapján is különböztek, attól függően, hogy miben akarták használni (deszka, lé, laty, fedél). 1443-ban 800 zsindelet 240 dénárért lehetett vásárolni, 1450-ben 1 fl. és 12 dénárért akár 1400-at is lehetett kapni és 17 és fél dénárért pedig 350 zsindelethez való szeget. MMP – K, sign. 2682. (rok 1442: ... *pro ije latin nagil 32 den., pro xxv spar nagil 48 den.*; rok 1450: ... *iiij Schindelnagel xvij den.*). 1500-ban 8000 szeg 2 fl-ba került, 1518-ban 1 fl-ért akár 4000 szeget (*clavis*) és 1000 zsindelet (*cylinder*, *scandula*) 6 fl. és 81 és fél dénárért. 1524-ben 400 téгла ára (*later*) körülbelül 40 dénár volt. MMP – K, sign. 2678, 2676.

³⁸ Az építkezéseken használt alapanyagokat nagyrészt rekonstruálni tudjuk a régebbi adólajstromok alapján, mégpedig a kiszabott rendes adótarifa alapján, amely szerint nemcsak az elővárosokban és a periférián, hanem a város központjában is faépítmények létezésére lehet következtetni a 15. század közepén.

³⁹ Bodnárová: *Kultúra života mešťanov Pentapolitany v 16. storočí*, 106.

⁴⁰ MMP – LL, sign. 566 (rok 1494: ... *In palacio inferiori in domo Petri pictoris* ...). A második szint megépítését ebben a korszakban a Fő utca következő szám alatti házain vizsgálhatjuk: 58, (64), 82, 84, 101. Az alacsony falazott emelet leggyakrabban az áru tárolására szolgált. Urbanová: *Prešov*, 18., 74–88.

⁴¹ Ezen az úton szeretném megköszönni a segítséget az Eperjesi Kerületi Műemlékvédelmi Hivatal dolgozóinak, Mgr. Marián Uličnýnak és Ing. Peter Glosnak.

ház jellegzetessége az összefüggő átjáró volt az udvarra, ami mellett sorakoztak a lakóhelyiségek. A három helyiséggel rendelkező házak csarnokból, füstös konyhából és lakóhelyiségekből álltak. Előlről, az utca felől főleg egy terem, csarnok volt, a mindennapi teendők mellett gazdasági, termelési és üzleti célokra szolgált, valamint műhelyként is funkcionálhatott. A csarnoknak bordás mennyezete is lehetett, a polgárok társadalmi kapcsolatai fenntartására és reprezentációs célokra is használták. A lakóhelyiségek a földszinten voltak, esetleg az első emeleten. Nem volt kivételes a csarnok és a felhajtó kombinációja sem. Más tagolással rendelkező házban előfordulhatott, hogy a műhelyt a mellékszobában helyezték el. Alfréd Piffel szerint már a középkor végén elterjedt, hogy a termékeket a járdán vagy az ablakban helyezték el. A műhely ablaka rendszerint az udvarra nézett.⁴² Az eperjesi polgári házak tipológiája a reneszánsz idején szintén speciális, és a régebbi korszakra vezethető vissza. A fő vonal egész hossza alatt húzódott az átjáró, ami a kétharmad részénél kiszélesedett. Itt volt a kereskedelmi rész, kamra, a pince bejárata, vagyis háromterű megoldást jelentett a hozzá tartozó felhajtóval együtt, vagyis ház összefüggő átjáróval az udvarra, ami mellett a lakóhelyiségek sorakoztak.⁴³ Más típusú volt a csarnokkal kombinált ház, az úgynevezett *mazhauz*, ami a térről volt megközelíthető, illetve az utcáról, ami mögött az udvar feküdt az átjáróval vagy a felhajtóval.⁴⁴ A házak teteje nyerges alakú volt, elől, a Fő utca felől csúcsban végződött. Rendszerint zsindeleyel voltak fedve, ritkán tetőcseréppel. A zsindeley általános tetőfedő eszköz volt már a 15. században, amire a városi számadáskönyvek is utalnak, mégpedig a nyilvános építkezések költségeit illetően, később pedig támogatásként adományozták árvíz vagy tűzvész utáni rekonstrukció esetén.⁴⁵ A gótikus ház tetején a csúcs háromszög formájú volt, sima vagy fogazott kontúrral.⁴⁶ A 15. században Bártfa központjában a házaknak magas csúccsal rendelkező teteje volt.⁴⁷

⁴² Alfréd Piffel szerint a műhely közvetlenül a bejárat mögött volt, ami az eperjesi körülményekhez képest különleges, s régészek és műemlékvédelmi szakemberek szerint nem bizonyított. Petránská, Darina: *K aktuálnym otázkam revitalizácie mestskej pamiatkovej rezervácie Prešov*. Monumenta tutela. Ochrana pamiatok, 13. (1996) 87.

⁴³ Más alaprajzú házak Eperjesen rendelkezettek oszlopos lépcsőházzal. Bővebben: Lehotská, Darina (ed.): *Dejiny Bratislavy*. Bratislava, 1978. 82–84.; Dvořáková, Viera: *Bardejov. Mestská pamiatková rezervácia*. Bratislava, 1991. 32.

⁴⁴ Norma Urbanová szerint a 15. század második felében Eperjesen tipikusabb volt a földszintes, termes ház. Az első, a parcella szélessége mentén, a térről lehetett bemenni, rendszerint széles kőportán keresztül, ez kombinálva volt egy vagy két ablakkal. A hátsó részeken a tér egy széles kamrára és egy keskenyebb, udvarra vezető kijáratra tagolódott, ahol fából készült gazdasági épületek és kert volt. Urbanová: *Prešov*, 16.

⁴⁵ Urbanová: *Prešov*, 18.; Piffel, Alfréd: *Osnova vývoja architektúry stredovekej*, 100–102. Seghyová, Blanka: *Súdnicтво a súdna prax v mestách Pentapolitany v 16. storočí*. Bratislava, 2003. 65. Dízertáchná práca. Ilyen anyagot tetők fedésére Eperjesen nem találunk. Csak fa, cserép, esetleg szalma jöhet számításba. MMP – LL, sign. 365/a. MMP – K, sign. 2682. 1498-ban a nyilvános épületek tetejére szánt cserepek ára 72 és fél dénár volt 850 darabért, 1499-ben 1900 darab ára 190 den. Az összehasonlítás kedvéért megjegyezzük, hogy 1000 cserép ára Budán 1522-ben 1 fl. volt. Kemény Lajos: *Buda város árszabása II. Lajos korában*. (Művelődéstörténeti Adatok). Történelmi Tár, 1889. I. füzet, s. 382. Petránská: *K aktuálnym otázkam revitalizácie mestskej pamiatkovej rezervácie Prešov*, 87.

⁴⁶ Lásd Caraff börtönének épülete. Az attika már a reneszánsz jegye. Winter, Zikmund: *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991. 45., 50–51.

⁴⁷ A házaknak magas csúcsban végződő tetejük volt, ezekről a csatorna az utca fölé magasodott. Dvořáková: *Bardejov*, 4.; Urbanová: *Prešov*, 18.

A házba a kapun keresztül is be lehetett menni, ami a szekerek közlekedését is lehetővé tette. Lehetett kőfalazásuk is, tehát beszélhetünk a házak portájáról. A helyiségekbe ajtón keresztül lehetett bejutni. A biztonságról retesz és lakat gondoskodott. Esetenként fennmaradtak kőporták is a polgári házaknál,⁴⁸ valamint gótikus homlokzatok,⁴⁹ ritkán ülfülkék, vagyis bemélyedések paddal a lépcsővel szemben. Címerek és jelvények festése vagy vése is előfordulhatott, például a város jelképe a városházán, amit 1533-ra datáltak.⁵⁰ Az egész ház, ha kétszintes volt, rendelkezett lépcsőkkel, melyek valószínűleg meredekek, egykarúak vagy csigalépcsők voltak. Nappali fény kevésbé érte azokat. A felső szintre vezető lépcső a lakóhelyiségek között volt elhelyezve, vagy az átjáró mellett, az előző lakóhelyiség mellett, a fal belső oldalán. Vele párhuzamosan húzódott a lépcső az átjáróból az alagsorba.⁵¹ Az emeleten a termelésre szolgáló helyiségek fölött, ha rendelkezett ilyennel az épület, a ház tulajdonosának a lakóhelyisége vagy pedig raktárként szolgáló helyiség volt. Az építmény hátsó részében a gazdasági épületeken, ólokon és kerteken kívül még illemhelyiség is elhelyezkedett. Szélesebb parcellák esetében az udvarra vezető feljárón a szekerek egészen a ház gazdasági részéig jutottak, vagy pedig kocsiszínként szolgáltak. A gazdasági létesítményeknek a parcellán két felhajtójuk volt, a fő utcai bejáraton kívül a hátsó részen is a várfal mellett,⁵² vagyis az Árok vagy a Szlovák utca felől. A házak többsége részben vagy egészében egyszintű pincével volt ellátva. A tárnoki könyv alapján a pincének a ház alatt, a tulajdonos telke alatt kellett húzódnia, nem a szomszéd háza alatt.⁵³ A pincébe, az alagsorba egyenesen a házból, a lakóhelyiségek középső részéből, az udvarból vagy az utca teréről vezetett a lépcső, a tulajdonos igénye és a földrajzi viszonyok szerint.⁵⁴ A pince élelmiszer, bor és maláta raktározására, valamint az árutermeléshez, kézműiparhoz szükséges nyersanyagok és termékek tárolására szolgált. Közös, nyilvános kutak, ciszternák a téren voltak, de a polgároknak lehetett saját kútjuk is, mégpedig vagy egy kút két háztartás számára a parcellákat elválasztó falba építve,⁵⁵ vagy közvetlenül a parcellán, az udvarban vagy a házon belül a pincében, általában annak is a közepén. A város anyagilag is támogatta

⁴⁸ Porták a Caraff börtönépületén is lokalizálhatók, valamint a Fő utca köv. házain: 51, 60, 73, 76, 78 (Urbanová szerint reneszánsz jellegű, 1560-ra datálták, a tulajdonosa 1531-ben a jegyző és városbíró Cristan Czibner volt), 81, 98.; *Prešov: Mestská pamiatková rezervácia*, 12.; Urbanová: *Prešov*, 29., 32., 40., 82., 83.; Puškárová-Kovačovičová, Blanka: *Architektonický vývoj Prešova*, 203., 210–213.

⁴⁹ Ha megmaradtak is, az új homlokzat alatt vannak. A Fő utca 53. alatti házon látható. A reneszánsz korszakára datálhatók a Fő utca köv. polgárházai: 76., 78., 86., 108. (1508-ra datálják). A 115-ös ház esetében megmaradt a lépcsőház egyik oszlopa, a porta és az erkély. Oszlopos lépcsőházak: 46., 68., 71., 84., 91., 105., 112., 116. Megmaradt egy mázhaus is Eperjesen a Fő utca 71. szám alatt – Rákóczy ház.

⁵⁰ Eperjesen a kőművesek jegye csak kevés esetben maradt meg, például a Fő utca 77. szám alatt. Szintén kevés sírkő, epitaf ismert, a heraldikai motívumok inkább a kőportákról ismertek – Fő utca 56., 82.

⁵¹ Urbanová: *Prešov*, 18.

⁵² Piffli: *Osnova vývoja architektúry stredovekej*, 100–102. A házak átépítése során jelent meg a lépcsőház, különböző térelosztással, a bejáratától a terem felé vezetett. Bizonyos esetben mintha a falba falazták volna, többször megtört, a megvilágítás miatt gyakran használtak oszlopsort. Šimoniová, Laura: *Meštiansky renesančný dom na Slovensku. K vývoju jeho dispozície*. Vlastivedný časopis, 29. (1980) č. 2. 65.

⁵³ MMP – K, sign. 2677. Tavernicalbuch, 1. Kniha, čl. 13.

⁵⁴ Urbanová: *Prešov*, 38–39.; Šimoniová: *Meštiansky renesančný dom na Slovensku*, 65.

⁵⁵ Két ház parcellája közötti kútra példa Eperjesen a Fő utca 99. és 115. házak között. A 17. századra datálják.

a polgárok kútfúró tevékenységét.⁵⁶ Abban az esetben, ha a parcellákat elválasztó falba építették a kutat, azt egyik háztartás sem sajátíthatta ki magának.⁵⁷ A fedett csatornázás, a talajvíz és nedvesség elleni szigetelés még teljesen hiányzott. Az esővíz elvezetésére a tetőről csatornák gondoskodtak az egész parcella területén, ereszek még nem voltak.

A házak falának tipikus egyenetlensége a vakolattal lett elsímítva. A polgári hajlékok falait festményekkel díszítették, ami főleg a ház tulajdonosának vagyonát tükrözte, de ebben a korszakban Eperjesen ez még ritka volt. Létezésüket inkább a városházán és a szakrális épületekben feltételezzük. A házak mennyezete fából készült, általában gerendákból. A házak reneszánsz stílusban való átépítésekor a helyiségekbe boltív került.⁵⁸ Az épületek fa burkolását nem tudjuk alátámasztani az írott források alapján.⁵⁹ A padlót burkolhatták cseréppel, fával vagy kővel. A házakat az ablakokon keresztül beáramló természetes fény világította meg, esetleg használhatták a tűz fényét, esti és éjjeli órákban viaszgyertyát égettek, ami főleg faggyúból készült. Gyártásából az eperjesi mészárosok is kivették részüket. A kasai mészárosok 1452-es szabályzata alapján egy font faggyúból tíz gyertyát kellett készíteniük, s két gyertyát egy pfenningért adhattak el.⁶⁰ Viaszból készült gyertyákkal világítottak a városházán is.⁶¹ A viaszt pecsételésre is használták, de főleg gyertyákat készítettek belőle, ezzel világítottak a városban, a háztartásokban és az egyházi épületekben is. A faggyú és a viasz ára különböző volt, saját szükségleteit a város is biztosította. 1429-ben egy márka viasz ára 42 den., 1452-ben a viasz (*wachs*) ára egy fontért 24 den., 1456-ban egy fontért 6 den-t fizettek, 1466-ban ennek a mennyiségnek az ára 40 den. volt. Két font faggyú (*unslit*) ára 1452-ben 10 den., később egy font ára 8 den. (1455) vagy 7 den. volt. Például a laterna ára 1499-ben 7 den., 1501-ben 4 den., 1509-ben 10 den., 1510-ben 5 den., 1517-ben két lámpást lehetett venni 7 den-ért. Égőtestet, lámpást (*lampas, lampada*) a város 6 den-ért tudott vásárolni 1500-ban, de 3 den-ért is 1520-ban, vagy 11-ért 1522-ben. 1505-ben négy fáklya (*fax*) ára 81 den., hét darab pedig 90 den. volt, később, 1517-ben hat fáklya került 1 fl-ba.⁶² Világítottak lámpásokkal, fáklyával, mécsesekkel és laterával, ezeket az egyházi épületekben is használták.⁶³

Az ablakok üvegből voltak, a biztonság kedvéért lehetett rajtuk rács is. Szükség esetén az üveget pergamennel is helyettesíthették.⁶⁴ Az egyetlen tipikus eperjesi gótikus ablak ma

⁵⁶ MMP – K, sign. 2678, fol. 117, 127. 1504-ben a város 25 dénárral járult hozzá egy kút felújítására, ezt az összeget Juraj Nossig kapta. Urbanová: *Prešov*, 39.

⁵⁷ MMP – K, sign. 2677, fol. 4b, 6b. Bližšie záznamy z rokov 1430–1432 (... *concordia, compositio inter ... fontis im medio curiarum* ...). A kutakról gondoskodni kellett. Ha baleset történt, törés, vagy valaki beleesett, vagy ló, marha vagy más állat belefulladt a nem őrzött árokba, kútba, a megkárosított tulajdonosnak ki kellett fizetni a veszteséget. Ha a kútba fiú, öregember vagy részeg esett, a tulajdonosnak kártérítést kellett fizetnie, mintha azt saját kezűleg vétette volna. Ha az illető belehalt sérülésébe, a kút tulajdonosa fejével fizetett, esetleg 32 márkát fizetett. Tavernicalbuch, 2 Könyv, 25, 26.

⁵⁸ Petranská: *K aktuálnym otázkam revitalizácie mestskej pamiatkovej rezervácie Prešov*, 87.; Hoffman, František: *České město ve středověku*. Praha, 1992. 128.

⁵⁹ Az Eperjesi Kerületi Műemlékvédelmi Hivatal dolgozóival történt szóbeli konzultáció alapján.

⁶⁰ AMK. MMK. Sign. H III. 2 pur. 3.

⁶¹ MMP – LL, sign. 339 (1464).

⁶² MMP – K, sign. 2682, 2676, 2678. MMP – LL, sign. 153, 339, 349 (... *vor eyn pfunt wachs 40 den.*), 298/a (... *vor eyn pfunt vnssit d. vi*; ... *vor v pfunt vnssit xx d.*)

⁶³ MMP – LL, sign 1017 (*frat. Corporis Xristi pro lampade* ...).

⁶⁴ Kovačovičová: *K problematike východoslovenského renesančného domu*, 160.; Winter, Zikmund: *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991. 41., 206–207. Az üveg az akkori feltételek mellett nagyon

be van falazva, és a 73-as számú városi hivatal épületén található, a Borok Múzeuma bejáratánál. Ez alapján jellemezhetjük az ablakokat. A középkori késő gótikus ablakok kőből készültek, kőrudakkal voltak elválasztva kereszt formájában. Piffel Alfréd szerint a polgári házak homlokzatán lévő ablakok szélesség-hosszúság aránya kettő a háromhoz lehetett, a helyiség magasságától függően. Az ablakok számát a városi tanács szabta meg. Jozef Hlinka szerint a középkori szabályok meghatározták, hogy a polgári házak utcára néző oldalán csak három ablak lehetett.⁶⁵ Három ablakot említenek a városháza átépítésekor is a 16. század elején.⁶⁶

Az egyes házak általában úgy voltak összekötve, hogy az első ház lakóhelyiségei a következő ház feljárójával voltak szomszédosak. A középkorban is kérdéses a szomszédos síkator elhelyezése. Legkorábban két olyan építkezési szabályzatot adtak ki, amelyek a szomszédos falra és a szomszédos utcára (síkator) való jogot szabályozták. A szomszédos falra való jog szerint a szomszédos fal a két ház között közös volt, vagyis építhettek bele fülkéket, támaszkodtak rá boltívek, miközben a bal oldala a bal szomszéd tulajdonát képezte, a jobb oldala a jobb szomszédét. Abban az esetben, ha valaki már két meglévő ház közé építkezett, csak a ház elülső utcára néző és hátsó udvarra tekintő homlokzatát húzta fel, míg a szomszédok irányába a már létező falakat használta fel, ami konfliktusokhoz vezetett. Ezért vették be azt a gyakorlatot, amit nem mindig tartottak be, hogy ilyen jellegű építkezés esetén a már meglévő oldalsó falakhoz hozzá kellett építeni legalább fél rőf szélességben egy falat minden emeleten. A szomszédos síkatorra való jog általában abban az esetben érvényesült, ha izolált, legalább fél méter széles utcácskával elválasztott házakról volt szó. A ház karbantartására szolgált, esetleg tűzvész megelőzésére vagy mint felszíni csatorna, melyen keresztül elvezethették a házból a szennyvizet, az utcáról a csapadékokat a városi árokba az út mellett vagy a hulladékgyűjtőbe. Tulajdon szempontjából közösnek számítottak.⁶⁷ Például a tárnoki jog szerint minden ház tulajdonosának joga volt a járdára – budai szokás szerint – másfél láb szélességben.⁶⁸ Az esővizet csatornán kellett elvezetni, a szomszédnak nem okozhattak kárt. Két szomszédnak, szomszédos háznak lehetett közös csatornája is. A szomszédok közti viszonyt az utca felé való építkezés esetében is szabályozták, mégpedig úgy, hogy ne tegyék tönkre a szomszéd kilátását az utcára. Egy másik, használatban lévő joggyűjtemény, a *Summa legum Raimundi* alapján városi közegben középkori jogi kompendium, minden polgárnak a háza előtt kellett lennie egy elkerített területnek, melyen az a csatorna volt, ami a ház tetejéről lefolyó csapadékokat vezette el.⁶⁹

A mindennapi élet során nagyon fontos szerep jutott a tűznek. A polgári házak alsó szintjén az elülső helyiségekben volt a konyha is, amit „feketének” neveztek. Magasabb

drága volt, ezért a 16. század előtt feltételezhetjük a kis ablakokon pergament használatát, a szegényebb házaknál és vityillókban. A reneszánsz és gótikus rácsok egy síkban voltak, a barokk rácsok pedig kiléptek a síkból és külső ívet alkottak. Winter: *Zlatá doba měst českých*, 210.

⁶⁵ Prešov: *Mestská pamiatková rezervácia*, 12. *Krajské múzeum a pamiatky mesta Prešova*. Ed. Jozef Hlinka. Martin, 1959. 97.; V českých městech boli v izbe aspoň dve okná a v komore jedno. Winter: *Zlatá doba měst českých*, 41.

⁶⁶ MMP – K, sign. 2678.

⁶⁷ Piffel: *Osnova vývoja architektúry stredovekej*, 97–102.

⁶⁸ MMP – K, sign. 2661. Tavernicalbuch, 1. Kniha, čl. 9–12. A német kézirat az ereszt kifejezést említi, latin átírása canalis – kanális, lefolyó.

⁶⁹ MMB – K, sign. 4435 (SLR), fol 23b. (... nullus civius ante domum suam quoque iuris habet nisi unum passum pedis ad dimidio (partem?) quem stillicidia sua cadunt de tecto ...). Tárnoki könyv (lat.: ... quam vestigium unius pedis cum dimidio vestigio.)

boltozata volt, ami a kéménybe torkollott.⁷⁰ A konyha mindig középre került, két helyiséggel egy vonalban; az első termelő helyiség részeként ablaka vagy a térre nézett, vagy pedig egyáltalán nem volt. A lépcső mögött is lehetett, így közvetve beszűrődhetett a helyiségbe a napfény egy kis ablakon keresztül a lépcsőház területéről.⁷¹

A vizsgált korszakban gyakran előfordult tűzvész, ami nemcsak a faházakat veszélyeztette, hanem a tetőket és magukat a gazdasági épületeket is, ahol a szénát, szalmát és a termést raktározták. A tűzvést leggyakrabban kiváltó okok közé tartozott a gyulladásveszélyes anyagok tárolása az udvarban, tűzrakás a konyhában, a kemence és a kémény is, vagy a világításra szolgáló eszközök: gyertyák, lámpások. A ház fűtésére fát és faszenet használtak.⁷² A fát a környező erdőkből szállították – Fekete-erdőből vagy Ber(e)k erdőből, amelyeket az eperjesiek már a 14. századtól használtak.⁷³ A szénrel adózók összeírását a város is vezette.⁷⁴ A szenet a kézművesek is használták, főleg a kovácsok, fegyverkészítők.⁷⁵ Szakajtóban/teknőben (*capis, capisterium*) mérték, esetleg zsákszáma (*saccus*). A fát talicskában, szekérben mérték, házakat és nyilvános épületeket, a városi tanács épületét, tornyot, iskolát fűtöttek vele. 1466-ban egy szekér fa ára 10 den. körül mozgott, 1526-ban pedig 12 den. volt.⁷⁶ A 15. század közepétől a konyhában bizonyítani tudjuk a kemence, cserépálya jelenlétét is, ezt használták fűtésre a középületekben és az egyházi épületekben.⁷⁷

A város lakóinak háztartása – a lakóhelyiségek felszerelése

A polgárok tulajdonának alapját az ingatlan vagyon alkotta.⁷⁸ A tulajdonnak több fajtája létezett, melyeket jogi ügyletek esetén feljegyeztek. Megkülönböztették az úgynevezett. ősi vagyont,⁷⁹ öröklött vagyont,⁸⁰ az ősiség törvénye alapján szerzett vagyont,⁸¹ az apai vagy anyai ágon szerzett vagyont és az önerőből szerzett tulajdont, amivel saját akaratuk szerint rendelkezettek.⁸² Az eddig feltárt levéltári források alapján a polgárok tulajdonának legbonyolultabb vizsgálata a végrendeletek, illetve a vagyoni összeírások kutatása alapján végez-

⁷⁰ Valószínűleg kúp alakú épületekről lehetett szó, előre megtervezett füstelvezető rendszerrel.

⁷¹ Fekete konyha – a helyiségek a mai napig megmaradtak, de a 19. században a boltozatot eltüntették. Csak ritkán látható, például a kisszebeni római-katolikus paplakban. Urbanová: *Prešov*, 38.

⁷² MMP – LL, sign. 588. Szén és szurok égetése (világításra és mázolásra) városi környezetben a 13. századtól bizonyított. Halaga, Richard Ondrej: *Sabinov a okolie*. Sabinov, 1962. 44.

⁷³ MMP – LL, sign. 38 (például 1366-ban, amikor delnai és fintai nemesek nem zavarhatták Eperjes, Kisszeben és Sáros lakosait a fa vágásával), 47.

⁷⁴ MMP – LL, sign. 313 (Reg. carbones), 1458 körülre datálva. Tizenöt férfi nevét jegyezte fel, mindegyik mellett átlagban két zsák szén.

⁷⁵ MMP – LL, sign. 153 (rok 1429: ... *Item dedimus v fl. et viii den. pro carbomibus ad pixides fundendas* ...)

⁷⁶ MMP – LL, sign. 349 (... *1 fwder holcz den Twrmwechter 10 den.*), MMP – K, sign. 2676.

⁷⁷ MMP – LL, sign. 339 (rok 1463: ... *peter topfer vor dem offin vor den Kirchturm i fl.*).

⁷⁸ A polgári vagyon jellegéről, annak ideiglenes fejlődéséről és öröklési rendszeréről lásd Tripartitum, 3. Könyv, 14.–16.

⁷⁹ Luby, Štefan: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava, 2002. 224–225. Tripartitum, 1. Kniha, čl. 45., 47., 51–53., 57., 58., 61., 140.

⁸⁰ MMP – LL, sign. 939 (... *fl. 6 legavit de bonis suis hereditariis ad fabricam ecclesie* ...).

⁸¹ Luby: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, 224–225. Tripartitum, 1. Könyv, 51, 53, 57.

⁸² MMP – LL, sign. 933 (*Item partem meam de rebus stanneis...lego pro ecclesia sancti nicolai ipse autem maritus meus cum suis rebus stanneis libere teneat suam partem sine ullo impedimento a filiis et filiabus*).

hető el,⁸³ bár ezek nem minden esetben tartalmazzák a testamentumok szó szerinti átírását.⁸⁴ A végrendeleti utalások rendszerint általánosak voltak, nem voltak precízen meghatározva, és nem tartalmazták a polgári háztartás pontos leltárát. A kutatás következő forrása a hiányosan fennmaradt képzőművészet a Szent Miklós templom táblaképein⁸⁵ és a kis számban megőrződött múzeumi anyagok, de ezek nincsenek jól feldolgozva, evidálva, és nem hozzáférhetőek. Nem készült semmilyen statisztikai kimutatás a múzeumi leletekről a középkort és a koraújkort illetően. A gótika és a reneszánsz korszakából fennmaradt több vallási emlék és világi lelet, például a háztartások leltára alapján a két szféra között összefüggéseket találhatunk, mivel az egyházi használati eszközök és a háztartások felszerelése egy műhelyből és ugyanazoktól a mesterektől származhattak. Egészében véve azonban nehéz egységes képet festeni a lakó- és használati eszköz kultúráról vagy a bútorok művészetéről. A praktikus háztartási kellékek mellett nem tudunk kimutatni esztétikai igényeket, korabeli fényűzést, luxust. A lakhatóságot, kényelmet szolgáló háztartási kiegészítők (szőnyegek, függönyök) nagyon drágák voltak. Gyakran előfordult, hogy a család egy szobában szorongott, amit hálóként, ebédlőként és közös helyiségként is használt.

A mindennapi élet mellett a városnak lakhatási lehetőséget kellett nyújtania az előjárók, az idegenek, az ismerősök vagy az Eperjesre érkező küldöttek számára. A városnak tehát szüksége volt megfelelő reprezentatív helyiségekre, városházára vagy legalább az erre a célra megfelelő szobára, főleg tárgyalások, az eperjesi bírósági eljárások esetére, melyen részt vettek a városi tanácsosok is. Ezzel egyidejűleg szükség volt olyan helyiségekre is, ahol kellő szállást tudtak biztosítani a vendégeknek és a vendéglátásra szolgáló élelmiszer tárolására is. Ilyen esetekben a város költségei is megnöttek, amit a városi számadáskönyvek alapján is ki lehet mutatni.⁸⁶ Eperjesen megálltak vagy rövid ideig ott is tartózkodhattak egyes uralkodók. Mária királynő (1382–1395) ólublói útvjáról hazatartva megállt Eperjesen 1392. június 20-án, ahonnan továbbment Kassára. Borbála királyné (1405–1438) 1410. január 1-jén érkezett Eperjesre Budáról Nógrádra vezető útja során. Luxemburgi Zsigmond személyesen jelent meg a városban 1400. március 23-án, amikor Szepesbéléről Szentkereszt felé utazott. Uralkodása alatt például több mint egy hónapig tartózkodott Kassán (1406. december 29-től 1407. január 25-ig vagy 1407. május 17-től 1407. június 25-ig), Nagyszombaton pedig szintén eltöltött egy-két hónapot (1404. augusztus 25–1404. szeptember 23.), Pozsonyban három-öt hónapig tartózkodott (például 1429. október 26-tól 1430. március 12-ig), hasonlóan Budán is (1406. március 16–június 18.), vagy más európai városokban, mint Nürnbergben (1431. június 12–szeptember 1.), Sienában (1432. július 13–1433. április 23.), Baselban (1433. október 22–1434. május 13.) vagy Prágában (1436. december 24–1437. június 29.).⁸⁷ 1486-ban Eperjesre érkezett Mátyás király (1453–1490) is, 1490-ben pedig Albert.⁸⁸ Abban az esetben, ha szállásra volt szüksége a küldötteknek,

⁸³ MMP – LL, sign. 368.

⁸⁴ MMP – LL, sign. 895 (1515-ös év és Andreas Literatus de Corona végrendelete), 929a (az elhunyt Andreas vagyonának összeírása).

⁸⁵ A táblákon észlelhető a német kultúra hatása. Bodnárová, Jana: *K hodnote a obdobiu vzniku gotických tabulových malieb z kostola sv. Mikuláša v Prešove*. Vlastivedný časopis, 36. (1987) č.2. 83.

⁸⁶ MMP – K, sign. 2676. Előfordult, hogy a városi számlák nem mutatnak ki nagyobb kiadásokat, ha hétköznapi gyűlésről volt szó. Például 1526-ban, amikor augusztus 15-én este a lőcseiek este el látogattak Eperjesre. MMP – LL, sign. 1218.

⁸⁷ Például Erzsébet királyné (1382–1386) Eperjesen nem járt. Engel Pál – C. Tóth Norbert: *Királyok es királynék itineráriumi (1382–1438)*. Budapest, 2005. 187.

⁸⁸ MMP – LL, sign. 489 (22.11.1486), 519 (29.9.1490).

polgároknak, nemeseknek vagy a király kíséretének, az eperjesi polgárok házában is elszállásolhatták őket, ahol megírták a szükséges papírokat is.⁸⁹ 1442-ben egy órásmestert (*mgr. horalogii*) eperjesi munkája során a paplakban szállásoltak el, aminek költségeit a város később ki is fizette az illetőnek. A pap ezért a szolgáltatásért 5 fl-t és 25 den-t kapott. A későbbi korszakban a polgároknak is kifizették az ilyen költségeket. 1446-ban például Perényi János (Johannes de Peren) először az eperjesi városbírónál, Nicolas Gumanál szállt meg, akinek a város a fekete borsért 200 den-t fizetett. A városbíró feleségének pedig megtérítették a kiadásait Hunyadi János szolgálóival (famuli) kapcsolatban, mégpedig 186 den-t kapott. 1447-ben Katharin Dreyssignernek a város 2 fl-t adott Ján Jiskra titkárával (cancellarius) kapcsolatos kiadásai fejében. 1453-ban Eperjesen tartózkodott a király embere, a vele kapcsolatos költségeket Paul Gwrtler állta, aki ezért 212 den. összeghez jutott.⁹⁰ Casar Plawniczer 1469-ben 39 den-t kapott a várostól a király emberének elszállásolásáért, Peter Pictor 1497-ben 110 den-t, és ezen kívül ez a küldött kapott még a várostól vásznat is fél ort híján 2 fl. értékben.⁹¹ Az eperjesiek tehát házaikba befogadtak vagy ott elszállásoltak idegen személyeket is. Ha a szállás és az étkeztetés a város javára szolgált, a város állta a költségek egy részét. 1499-ben a város 1 fl. 45 den-t adott Georg Grunwaltnak az Eperjesen tartózkodó királyi küldött ellátása fejében, és további 20 fl-t és 98 den-t költöttek további igényei kielégítésére.⁹² 1501-ben Peter Melczer költségeit térítették meg, amikor nála szállásolták el a király emberét, 1 fl. 64 den-t kapott; hasonlóan 3 fl. és 10 den. összeghez jutott Benedek diák (*litteratus*) ugyanilyen szolgáltatásért cserébe. Benedeknél 1510-ben valószínűleg a püspök volt elszállásolva, mikor is több egyházi épületet szentelt fel, ezért a város 6 fl-t és 75 den-t fizetett neki, 1511-ben Anton serlegkészítő 12 fl-t és 3 den-t kapott, amikor szintén egy királyi küldöttnek biztosított szállást.⁹³ 1515-ben, amikor Antal serlegkészítő Benedek úrnál szállt meg – leginkább Zwl Benedek tanácstagról lehet szó, – a város 9 és fél fl-t fizetett, 1526-ban pedig Jacob Moler 1 fl-t kapott egy meg nem nevezett német prédikátor befogadásáért.⁹⁴ Eperjesieket is elszállásolhattak erre szolgáló épületekben vagy polgároknál is, ha a város nevében voltak hivatottak intézkedni. 1492-ben például egy bártfai szolgáló fél évig lakott egy kassai özvegyasszonynál, polgárnál, ami nem csekély 8 fl-ba került.⁹⁵

A város minden lakosának érdekében állt, hogy a házukat ne csak kívülről, hanem belülről is feldíszítsák. A lakóhelyiségek sémája a megmaradt írásos források elemzése alapján a következő: rendelkeztek egy szobával, ami a nappali szükségletekre szolgált, vagyis itt tartózkodtak, dolgoztak, fogadták a vendégeket, valamint konyhával és hálószobával is. A vagyont illetően a házon kívül specializálták az úgynevezett kellékeket (*pertinentia*), ami lényegében és jogilag is különálló, mellékes, másodlagos dolognak számított, s arra szol-

⁸⁹ MMP – LL, sign. 429, 430 (1477: ... *condam Marcus de Segnye in dicta civitate nostra Epperyes in domo cuidam c.*).

⁹⁰ MMP – K, sign. 2682.

⁹¹ MMP – LL, sign. 365/a (1469: ... *Caspar Plawniczer vor czerung des Kwnigs man 39 den.*). MMP – K, sign. 2678 (rok 1497: ... *domino Poetri pictori pro expensis Regii hominis ...*).

⁹² MMP – K, sign. 2678.

⁹³ MMP – K, sign. 2678 (1510: ... *Racionem expensarum per dominum Episcopum factarum Benedicto literato sunt ...*).

⁹⁴ MMP – K, sign. 2676 (1526: ... *Jacobo moler pro habitatione predicatoris 1 fl.*), 2678.

⁹⁵ MMB – M, sign. 3057. 1492-ben Kassán szállt meg egy bártfi szolga a város megszállása alatt, ami az árak emelkedésére utal harcok vagy viszály idején.

gált, hogy gazdaságilag hosszú távon az elsődleges szükségletek hasznára legyen.⁹⁶ A tárnoki jog szerint a ház felszerelése és berendezése elsősorban a ház úrnőjének örökségévé vált. Ez a joggyűjtemény felsorolja a háztartások felszerelését mint *utensila domus*, amit a férj halála után a felesége örökölt és fordítva. Ide tartoztak a ruhák, egy ezüst vagy aranyozott öv, négy vagy kevesebb ezüst pohár, húsz ezüstkanál, férfi fegyverek, hordók és az ágynemű.⁹⁷ 1507-ben például Barlabasch végrendeletében megemlített nyolc önből készült hordót, két ön tálat, három dunnát, heverőt, két vánkost, öt lepedőt és egy terítőt.⁹⁸ A végrendeletek szövegében viszont nem mindig jelölték meg a konkrét számot és a tárgyak pontos leírását, a háztartás leltárát. A testamentumok általában csak a felszerelés értékeiből tárgyait utalnak, így bizonyos esetekben nagyobb számot kell feltételeznünk, a leltárnak változatosabbnak és választékosabbnak kellett lennie. Főleg a konyha és a hálószoba berendezése alapján feltételezhetjük ezt, ahol azonosítani tudunk néhány tárgyat, s legalább részben megismerhetjük a lakályosság színvonalát. A tulajdont megjelölhették általánosan, mint ingó és ingatlan vagyont, berendezés vagy háztartási kellékek. Az ingatlant a háztartási kellékekkel együtt mint hagyatékot többnyire általános kifejezésekkel jelölték, például *supellectilia/suppelletilia* (bútor, kelengye, öltözet, szerszám), amit értelmezhetünk úgy is, mint ágyneműt – a hálószoba berendezését,⁹⁹ vagy a háztartási kellékek öröklése esetén főleg a konyhát illetően használhatták az *alia utensilia domus* kifejezést¹⁰⁰, ahol a domináns fém az ón volt.

A konyha felszerelését képező tárgyak közé sorolhatjuk a poharakat, csészéket vagy serlegeket (*picarium, Becher*). Ez szélesebb értelemben az ivásra szolgáló edények anyagát jelölte, amely ezüst volt.¹⁰¹ Az akkori üvegből készült poharak¹⁰² hordó vagy kúp formájúak voltak, a felületüket gyöngyök és apró domborművek fedték, aminek dekoratív jellege mellett praktikus funkciója is volt – jobban meg lehessen őket fogni, főleg zsíros kézzel. Folyadékok tárolására és tálalására használtak még kancsót (*bor*), csészét, esetleg kannát (*cantharus, Kanne*)¹⁰³ is. Rendszerint önből készült korsórol volt szó, különböző ürtartalommal (*pinta, medius, magnus, tria quadralia, unum quartale, halb*). A képi ábrázolások alapján a nagyobb kancsókat a földön helyezték el az asztal mellett, esetleg fémből készült alacsony falú edényben.¹⁰⁴ Tálat vagy csészét (*scutella*)¹⁰⁵ általában egy és három darabonként emle-

⁹⁶ Ezek főleg ingóságok voltak, de lehettek ingatlanok is. Tripartitum, 3. Kniha, čl. 16. Luby: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*, 221.

⁹⁷ MMP – LL, sign. 2661 Tavernicalbuch, 3. Kniha, čl. 9.

⁹⁸ MMP – LL, sign. 751.

⁹⁹ MMP – LL, sign. 755 (... *alia suppellectilia ad coquinam pertinentia* ...) Iványi szerint a *supellectilia* kifejezés megegyezik az ágyneművel (*hawsgerethe, bauroth*). Iványi, Béla: *Vázlatok Eperjes szabad királyi város középkori jogéletéből (Főleg a város 1424–1509-ből való jegyzőkönyve alapján)*. Budapest, 1909. 16.

¹⁰⁰ MMP – LL, sign. 520, 545, 565, 641 (... *reliqua suppellectilia stannea* ...), 713, 802, 836, 1000.

¹⁰¹ MMP – LL, sign. 399, 438, 805, 939, 992, 1029 (*picarium argentum*). A középkori poharak szokásos alakja a hordó forma volt. Rileyová, Noël (ed.): *Dějiny užitého umění: Vývoj užitého umění a stylistických prvků od renesance do postmoderní doby*. Praha, 2004. 29.

¹⁰² Az üvegből készült tárgyakat a környező országokból hozták be, de írásos források már a 14. századtól alátámasztják a hazai üvegdíszítést is. A technikai és ablaküvegen kívül edényeket is készítettek üvegből. Klára Füryová szerint ezek színe általában fekete, barna és zöldes volt. Burian, Dušan a kol.: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava, 2003. 557–559.

¹⁰³ MMP – LL, sign. 399, 751, 820 (... *legavit duos cantharos stanneos medios* ...), 871, 929/c.

¹⁰⁴ Janovičová, Marta–Füryová, Klára: *Stolovanie v stredoveku na Slovensku*. Archaeologia historica, 15. (1990) 114.

getnek a hagyatékok között, melyek anyaga általában ón volt. Szintén különböző nagyságúak lehettek. A tálakat, serpenyőket, csészéket (*ccipha*) ezüstből készültnek említik.¹⁰⁶ Ez hasonlóképpen történt a tálak vagy serpenyők (*pelvis*) esetében is.¹⁰⁷ Az evőeszközöket: kanalakat, késeket, villákat közvetlenül nem említik. A hagyatékokban viszont gyakran szerepelnek kanalak (*coclear*, *cochlear*, *leffel* – *Löffel*).¹⁰⁸ Ezek ezüstől készültek, és az örökös általában több darabot kapott belőlük. A villák többnyire kéthegeyűek voltak, markolatuk fából vagy csontból készült, már a 16. század folyamán is használták őket a konyhában és tálaláskor.¹⁰⁹ A közönséges kanalak, nagyobb merőkanalak fából készültek, a hagyaték külön részét képezték, bár a végrendeletekben nem szerepelnek. Ezeket kásás ételek fogyasztására és az ételek merésére használták. További használati tárgyak közé tartoztak a korszók és kancsók (*crater*).¹¹⁰ Fazekakat (*olla*), kancsókat és amfórákat (*amphora*) készíthettek fazekasok agyagból is néhány dénárért, ezeket a polgárok és a város is használta, főleg a 15. század folyamán.¹¹¹ Főzésre a háztartásokban használtak fazekakat, lábasokat és serpenyőket (*caldaria*)¹¹² is, ezek általában ónedények voltak. Egy háztartásban a fazekak száma általában egy nagy és öt vörösréz edény körül mozgott.¹¹³ Az edényeket nemcsak előkészítésre, főzésre használták, hanem ételek tárolására is. A konyha és az asztal tartozékai közé tartoztak a tányérok és tálak (*discus*), ezek készülhettek akár ezüstből is.¹¹⁴ A nagyobb tálakból valószínűleg közösen ettek, a kisebbekből – azokat kezükbe véve – fogyasztották el az általában kásás ételt. Hasonló edény volt a más kifejezéssel jelölt tányér vagy tál (*patella*).¹¹⁵ Ezek száma háztartásonként elérhette a kilencet is.¹¹⁶ Abban az esetben, ha a tálak fából készültek, hasonlóan, mint a kanalak, poharak és fa alátétek, gyakoriságuk miatt azokat a végrendeletekben meg sem említették. A markolattal/nyéllel rendelkező tálak szolgálhattak tányérként, de merőkanálként is. A konyha felszerelése közé számíthatunk még apróbb tárgyakat is, mint késeket (*cultellus*),¹¹⁷ mozsarakat (*mortarius*)¹¹⁸ és sőtartókat (*salsisium*) is.

A végrendeletekben találunk utalásokat a lakóhelyiségek és hálósobák felszerelésére is. Több esetben azonban egy tárgymegjelölésére több szinonima is szerepel az írásokban, miközben egyes szavaknak több jelentése is van. Ezen a téren is nehézkes pontosan jellemezni a tárgyakat. A hálósobák bútorai fából készültek. A Szent Miklós plébániatemplom megmaradt oltárainak tábláin található képi ábrázolások alapján rekonstruálhatjuk azok ki-

¹⁰⁶ MMP – LL, sign. 524, 719, 732, 802, 933.

¹⁰⁷ MMP – LL, sign. 598.

¹⁰⁸ MMP – LL, sign. 695, 755.

¹⁰⁹ MMP – LL, sign. 399, 438, 598, 936 (... *unum coclear argenteum prefato domino Leonardo confessori suo ... item mayus coclear suum argenteum ... alia quatuor coclearia similiter argentea commisit sorori sue* ...), 1024.

¹¹⁰ Janovičová–Füryová: *Stolovanie v stredoveku na Slovensku*, 115–117. Elias, Norbert: *O procesu civilizace*. Praha, 2006. 155–234.

¹¹¹ MMP – LL, sign. 755.

¹¹² MMP – K, sign. 2682 (rok 1443: ... *Thome lutifigulo pro ollis et amforis ... 22 den.*; rok 1445: ... *pro ollis paulo lutifigulo solvimus 32 den.*)

¹¹³ MMP – LL, sign. 755, 890, 1000.

¹¹⁴ MMP – K, sign. 2681 (údaje k rokom 1513–1514).

¹¹⁵ MMP – LL, sign. 1027.

¹¹⁶ MMP – LL, sign. 832. A tányér a terítékek között csak a 15. század végétől jelenik meg. Hoffman, František: *České město ve středověku*. Praha, 1992. 341.

¹¹⁷ MMP – K, sign. 2681.

¹¹⁸ MMP – LL, sign. 1000.

¹¹⁹ MMP – LL, sign. 802.

nézetét. Ide tartoznak: az ágy (*pet* – vagyis *Bett*), de az ágy meghatározására használtak más fogalmat is, mint heverő, pamlag (*lectum*).¹¹⁹ Fából készült, a leggazdagabb réteg képviselői díszítették selyemmel, hímzett terítőkkal. Luxuskivitelezésű ágyat csak ikonokon figyelhetünk meg. Bár az ágy öröklése gyakori, de ez az értékes tárgy nem mindenki számára volt magától értetődő a végrendeletekben. Egyszerre több személy is alhatott rajta. Hevethetett ezt szalmazsák, gyékény, nyugágy, esetleg fapad is. Gyakoriak voltak a vánkók, párnák, nyugagyak, heverők, esetleg zsöllyék (*pulvinar*) is, az iratok szövegeiben szerepelhetnek közelebbi leírás nélkül is, esetleg hagyatékként megemlíthettek még néhány vánkost (*cervical*)¹²⁰ is. Előfordul még vánkók, párnák megnevezése, mint *cussinum* – *cossinum* – *culcita*,¹²¹ és gyakori ezek nagyságának változatossága (hosszú, rövidebb, nagy és kicsi). Egy eperjesi háztartásban a vánkók száma elérhette a nyolcat is, ebben az esetben a háztartásnak két-három tagja volt. A hálószoba felszerelésének szerves részét képezte a takaró (*velamen*), ami lehetett a ruhaneműk egy fajtája is.¹²² Kedvelt volt a tollból készült dunyha, valamint a nagy méretű vánkó (*plumatica*, *pluma*) is, közelebbi meghatározás nélkül.¹²³ Egy háztartásban előfordulhatott akár kilenc ágynemű is. A végrendeletekben a hálószoba felszerelése között említik az ágyhuzatokat, takarókat, gyakran előfordulnak lepedők is – valószínűleg ágyban használatosak (*lintheamen*, *lintheamen*, *Leylach* – vagyis *Leilach*). De ezek lehetnek takarók, ágytakarók is, melyeket szintén nem jellemeztek részletesebben.¹²⁴ Egy háztartásban általában huszonnégy lepedő is lehetett. Az ágyneműkhöz sorolhatjuk az ágyhuzatot, ágytakarót és lepedőt (*lectisternium*),¹²⁵ ezeket nagyobb mennyiségben is örökölhették.

A konyhához, ebédlőhöz, esetleg a közös helyiségekhez a bútorok közül az asztal (*mensa*, *tabula*, *tisch*)¹²⁶ tartozott, ami a székekkel együtt minden háztartás fontos kiegészítője volt. Az oltárképek alapján is egyértelmű, hogy az asztalokat terítővel, szőttekkel (*mensalium*, *tyschtuch*)¹²⁷ fedték le. A hagyatékok között szerepeltek ülkék, padok és székek is.¹²⁸ Használhattak összezsúkolható székeket is, reprezentatív jellegűeket, ezek lapos domborművekkel vagy karcmintákkal voltak díszítve. A tárgyak raktározására használtak szekrényt, ládát (*cista*), mégpedig egyet vagy kettőt.¹²⁹ Alžbeta Güntherová szerint a láda volt a legöregebb ismert bútordarab a mai Szlovákia területén, ruhák, valamint értékes tárgyak raktározására szolgált. Eleinte hordozható volt, lábak nélkül, vasazással ellátva, karikákkal és vas markolattal a szállítás megkönnyítésére, később kezdték el használni a rögzített ládát, ez már lábakon állt, lehetett egyenes vagy ülőfedéllel ellátott, ezt ülésre is hasz-

¹¹⁹ MMP – LL, sign. 388, 492.

¹²⁰ MMP – LL, sign. 492, 588, 832, 867, 890.

¹²¹ MMP – LL, sign. 240, 641, 713, 719, 758 (... *unum cossinum oblongum* ...), 933 (... *unum cussinum weberczogen*).

¹²² MMP – LL, sign. 820 (...*duo velamina vulgariter schlayer* ...), 832.

¹²³ MMP – LL, sign. 524, 569, 751, 761, 798.

¹²⁴ MMP – LL, sign. 388, 529, 701, 732, 867, 966 (...*lintheamen unum novum confessori suo*.).

¹²⁵ MMP – LL, sign. 240, 701, 719, 758, 801, 962, 1024 (... *7 porciones de lectisternys*).

¹²⁶ MMP – LL, sign. 678/a, 695, 820 (*Mensa similiter tabula oblonga* ...).

¹²⁷ MMP – LL, sign. 802.

¹²⁸ MMP – LL, sign. 820.

¹²⁹ MMP – LL, sign. 641, 732, 820 (... *due ciste* ...), 1024.

nálták.¹³⁰ A német nyelvben is hasonló kifejezést használtak, ami ládát jelent (*Kasten*), és szintén a háztartás legelterjedtebb bútora közé tartozott.¹³¹ Más típusú bútor volt a szekrény, láda és a pénzesláda (*ladula*).¹³² 1456-ban a láda (*lade*) elkészítéséért 6 den-t is elkérhettek.¹³³ A városi számadáskönyvek alapján a szekrény (*cista*) ára 1519-ben akár 50 den. is lehetett, 1524-ben a láda (*ladula*) elkészítése 28 den-ba került. Azok nagyságát és felhasználását nem tudjuk közelebbről meghatározni, de elláthatták őket biztonsági eszközökkel, lakatokkal, ezek ára szintén különböző volt. Egy ládára való retesz 1440-ben például 10 den. volt, a 16. században (1502-ben vagy 1517-ben) ennek ára 8 den. A háztartások felszerelését, a bútorokat leginkább a helyi ácsok és asztalosok készíthették.¹³⁴ A polgárok pénzüket, hasonlóan, mint a város vagyonát is, erszényekben őrizték és hordták. Az erszények ára a 15. és a 16. században is néhány dénár körül mozgott. Erre a célra a város nagyobb mennyiségben is hozatott belőlük. A zsákokat vászonból készítették, az erszényeket vászonból vagy lenből.¹³⁵ 1518-ban például a város hat erszényért (*bursa*) 22 dénárt fizetett, 1524-ben pedig kettőért 4 dénárt.¹³⁶ A város is rendelkezett ládával, mégpedig értékes tárgyak, ékszerek, esetleg pénz szállítására, erre a célra a város tulajdonában lévő szekereket is felhasználták.¹³⁷ A polgárok ismerték a törölközőt/törölőruhát (*manutergium*) is, ennek legnagyobb ismert mennyisége egy háztartásban elérte a húszat. Használtak még terítőt és takarót is, ebből tizenkettő is lehetett tulajdonukban.¹³⁸

¹³⁰ Petrová–Pleskotová, Anna (ed.): *Po stopách výtvarnej minulosti Slovenska. Výber z diela Alžbety Güntherovej – Mayerovej*. Bratislava, 1995. 89. *Dějiny užitého umění: Vývoj užitého umění a stylistických prvků od renesance do postmoderní doby*, 13–14.

¹³¹ MMP – LL, sign. 438.

¹³² MMP – LL, sign. 802.

¹³³ MMP – LL, sign. 298/a.

¹³⁴ A városbíró és a városi tanács engedélyezték az asztalos céh működését a városban 1761-ban, az iratok németül készültek. A mesterek, tanoncok nevének könyvét az 1566–1790 közötti időszakban lásd ŠA PO – Pob. PO, Cechy mesta Prešova 1377–1895, Cech stolársky, Inv. č. 1.3. Ennek a nélkülözhetetlen céhnek a létezését bizonyítják a vezetéknevek is. Az adóösszeírások alapján 1428-ban feljegyezték a Magyar utcában Hannus Cymerman nevét (3 és fél nesik adó), az alsó elővárosban Paulus Cymmermanét (a névsorban ő volt az első, az adó összegét nem nevezték meg). 1433-ban a Magyar utcában élt Antal *czy(merm)an*, Stephan *carpentaris* és Hannus *czyrman*, a Szlovák utcában Mathias *czyrermann* és Francz *czyrermann*. 1491-ben (Szent György napján) az első negyedben Jorg Thisschlert (96 den. adó), a harmadik negyedben élt Roth Czymmerman (27 és fél den.), a Szlovák utcában Michel Czymmerman (72 és fél den.) és Pawl Thischler (60 den.), a Magyar negyedben élt Stephan Thischler (60 den.), Nicolaus Thischler (nincs megjelölve az összeg). Macz Czymmerman adózó neve ki volt húzva (valószínűleg meghalt). A Felső előváros első negyedében lakott Wenczel Czymerman (32 den.). 1510-ben (Szent Mihály napján) az első negyedben evidálták Valentin *czemmermant* (33 és fél den.), Peter Tischler (43 den.), a második negyedben Hannes *Czemmerman* (14 den.), a harmadik negyedben Hannes Tischler (25 den.), a Szlovák utcában Czimmermanne (40 és fél den.), az ároknál Jörg Czemmerman (16 den.) és Macz Czemmerman (16 den.) élt. Ertemlakban evidálták Stenczel Czemermant (14 den.), a felső előváros második negyedében Miclosch Czemmermant (26 den.). MMP – LL, sign. 147, 159, 276, 510. MMP – K, sign. 2675.

¹³⁵ MMP – LL, sig. 153 (rok 1429: ... *pro saccis pecuniarum xxv den.*), MMP – K, sign. 2682 (rok 1442: ... *pro tela ad faciendis saccis pecunie 1^a den.*; rok 1443: ... *pro lineo sacco pecuniarum 15 den.*; rok 1509: ... *pro sacculis ...7 den.*). MMP – K, sign. 2676.

¹³⁶ MMP – LL, sign. 153 (rok 1429). MMP – K, sign. 2676, 2678.

¹³⁷ MMP – K, sign. 2676. A városi szekérbe való láda (*ladula*) ára 1506-ban például 40 den. volt, 1513-ban már 80 den. MMP – K, sign. 2678.

¹³⁸ MMP – K, sign. 2681.

Különböző tárgyak, szerszámok, háztartási kiegészítők birtoklását név szerint is alá tudjuk támasztani a városi számadáskönyvekben szereplő összegek alapján. Például a teknő ára 1456 és 1457 között 10 dénár körül mozgott, a kötélé, a zsinégé pedig 20 den. 1460 körül a sajtár (*schochtar*) árát 4 dénárban határozták meg.¹³⁹ A város 1511-ben vásárolt két szőnyeget (*tapeta*) 7 fl., 1521-ben pedig a városháza 5 fl. értékben. A terítő (*Tyschtuch*) 1451-ben 80 den-ba került, 1441-ben a fazékért 2 fl-t kértek, és két másik fazékért 1525-ben a város 53 den-t fizetett. 1442-ben a kondér/bogrács (*lebetts, gystygil*) ára 4 fl. volt, a más-ként nevezett kondér (*kessil*) ára 1453 körül 25 és 37 és fél den. között mozgott. Csésze (*scaphio*) egy és fél – három és fél fl-ba került. 1518-ban említik egy edény vásárlását, só tárolására szolgáló csészét, amiért öt dénárt adtak ki. A város céljait szolgáló serleg ára 1521-ben 5 fl-ra is rúghatott, de az általuk ajándékozott serlegek értéke magasabb is lehetett. 1525-ben egy asztalhoz való székek (*sedile*) 29 dénárt ért. Egy kanalat 1451-ben 50 den-ért lehetett megvásárolni, de 1520-ban 12 kanalat 16 den-ért lehetett hozatni. Anyagukat nem tüntették fel, de magas árak miatt feltételezhetjük, hogy fémből készültek.¹⁴⁰ A középkori Eperjes tárgyi kultúrájához tartoztak az üvegből készült törékenyebb tárgyak is. A városi számadáskönyvek alapján például 1499-ben két palack (*lageny*) ára 4 den. körül volt, és egyet (*lagena*) 2 den-ért lehetett venni 1519-ben, 1520-ban kettő ára 6 den., 1525-ben 8 den. volt. Hasonló tárgyakat és azok felhasználását feltételezhetjük a polgárok háztartásában is, bár a végrendeletekben ritkán szerepel utalás tálakra, csészékre, palackokra és más fémből készült tárgyakra, akkor is csak pontosabb leírás nélkül. Létezésüket az akkori eperjesi házakban a régészeti kutatások és az oltárképeken szereplő ábrázolások támasztják alá. Hasonló a helyzet az agyagból készült kerámiával kapcsolatban is. Agyagedények vagy más ilyen jellegű tárgyak sem szerepelnek a végrendeletekben, ennek ellenére alkalmazásukat nem vonhatjuk kétségbe.¹⁴¹

A használati tárgyak használati jelleggel bírnak, ezek száma és változatossága bizonyára sokkal nagyobb, illetve színesebb volt, de a megmaradt írásos források alapján nem tudjuk azokat rekonstruálni. A háztartásokban még előfordulhattak díszítő tárgyak, szobrocskák is, ezeket leggyakrabban polcokon vagy az ajtók felett helyezhették el.¹⁴²

¹³⁹ MMP – LL, sign. 298/a, 326.

¹⁴⁰ MMP – LL, sign. 339. MMP – K, sign. 2682, 2676, 2678.

¹⁴¹ A régészeti kutatások alapján megfigyelhetünk különböző üvegdarabokat, flakonokat, még üvegtábla maradványait is. A fazekas mesterség a legelterjedtebb és legrégebbi mesterségek közé tartozott. Képviselői – főleg hazaiak, agyagedényeket készítettek. A fazekas céh hatáskörébe tartozott a cserepek készítése és kályhák építése is. 1428-ban ez alapján a foglalkozás alapján evidálták a Szlovák utcában Pawel toppert (fél márká és 3 gebort adót fizetett), Thomas toepert (5 nesik). 1453-ban ezen a néven evidálták a második negyedben N. Slossert és Peter toppert (75 den. adóval), a Szlovák utcában Thomas Toppert (1 és fél den.). 1491-ben a második negyedben Endris thopper kétszer egyforma adóval szerepel Szent Mihály napján (27 és fél den.), Simon Thepper (86 den.) és Hannus Thopper (55 den.). 1510-ben Szent Miklós napján ezzel a vezetéknevvvel adóztatták meg Vrbán Toppert a negyedik negyedben (47 és fél den.), Simon Toppert (62 és fél den.), Steffen Toppert (29 den.), Hannes Toppert (33 den.) és Thönis Toppert (38 és fél den.). MMP – LL, sign. 147, 276, 510. MMP – K, sign. 2675.

¹⁴² *Dějiny užitého umění: Vývoj užitého umění a stylistických prvků od renesance do postmoderní doby*, 13–14.

A gazdasági épületek felszerelése Eperjesen.

Bártfa és Kassa polgárainak vagyona

A városi lakóházak mellett, mint már említettük, a parcella hátsó részét az udvar képezte, amelyen ólak, istállók, pajták és fészerek helyezkedtek el. Az udvar részét alkotta a kert és a szemétdödő is. A pincében lehetett kút és a készletek, élelmiszer és más tárgyak raktára. A háztartás és a gazdaság felszereltsége a ház tulajdonosának mesterségétől függött. A polgárok általában kézművességből éltek, ez alapján reálisan feltételezhetjük a kézművességhez szükséges eszközök, raktárak jelenlétét közvetlenül a háztartásban. Az élelmezés formájára utalnak a földek, a polgárok majorságai és az állattartással, valamint a raktározással kapcsolatos helyiségek (istálló, fészter, pajta, magtár, pince) is. A város írásos emlékei között csak nagyon kevés forrás szól a háztartások gazdasági felszereléséről és az ehhez tartozó épületekről. A végrendeletek szövegében is csak ritkán fordul elő néhány megjegyzés a lakhatásra nem használható helyiségekről, műhelyekről, a mesterség művelésére használt szerszámok sincsenek bővebben meghatározva. Például 1496-ban egy helybéli kovács, Adalbert (Adalbertus faber) is általánosan gondoskodott szerszámai örökléséről, bár azt feltételhez kötötte.¹⁴³ 1516-ban Bálint ács halála után, aki városi alkalmazott volt, illetve a város szolgálatában állt, a város megvásárolta a szerszámain, és az elhunyt özvegyének adta át volt férje fizetését.¹⁴⁴

Az eperjesiek sörfőzéssel is foglalkoztak, ami a végrendeletekben is visszatükröződik,¹⁴⁵ maláta, sörfőző eladása, esetleg ki nem fizetett tartozások kielégítése révén. Valószínűleg nemcsak nyersanyagokról volt szó, hanem az erre a célra szükséges eszközökről is, ugyanis ez az összeg 1502-ben 5 fl. volt,¹⁴⁶ 1508-ban a sörfőző ház ára 8 fl.,¹⁴⁷ 1530-ban pedig 6 fl.¹⁴⁸ A pince helyiségeivel és a sörfőzéshez szükséges eszközökkel kapcsolatban fennmaradt néhány megjegyzés az 1424–1509 évek között írt városi könyvekben, ennek segítségével kibővíthetjük az ingatlan vagyon eladásáról alkotott képet. Ezt a feljegyzést 1499-ben készítették Tomas Plawniczer, az akkori városbíró házában, három tanú jelenlétében, beleszámitva a jegyzőt és Cristian Czibner baccalaureust. Ekkor a lőcsei Georgius Henckel eladta eperjesi házát egész felszerelésével együtt, beleértve a sörfőzéshez szükséges eszközöket együtt színnei Mátyásnak (Mathie de Swyna) 168 magyar aranyért. A házban feleségével, Barbarával és fiával, Mátyással élt. A ház Eperjes végén állt, a második negyedben, nem

¹⁴³ MMP – LL, sign. 588.

¹⁴⁴ MMP – K, sign. 2676 (rok 1516: ... *pro rebus providi quodam Valentini carpentarii uxori sue vii fl.*). V inom prípadě z roku 1519 mesto kúpilo od Galla Tubucinatora 2 tuby za 6 fl.

¹⁴⁵ Az elhunyt partnere az örökségből (az örökölt vagyonból is) igyekezett bebiztosítani a gyerekeket is. Példaként szolgál Johannes Hutter (Hannus Hutter) végrendelete 1524-ből. Marc fiának és feleségének (a nevét nem említette meg) adta a sörfőzőt, a házat el kellett adni (feleségére hagyott még 18 fl-t), de halála után az örökséget a konzuloknak kellett elosztaniuk a fia és felesége között. A végrendelet a város negyedik negyedében lakott, (az örökölt vagyonból is) hátulról a hetedik házban és 1513-ban 1 fl. 26 és fél den. adót fizetett. Később, 1526-ban a hagyatéka a fiára maradt, mivel az adóajztromok alapján (bár a nyolcadik helyen) a negyedik negyedben Marcus Hutter neve van feltüntetve az adózók között (törökellenes adó), méghozzá 1 fl. és 35 den-t fizetett. MMP – LL, sign. 1152. MMP – K, sign. 2675.

¹⁴⁶ MMP – K, sign. 2678.

¹⁴⁷ MMP – LL, sign. 761 (... *Brasiatorium vendidit Nicolao Pope pro 8 fl.*). Miklós nem fizetett egyszerre, a végrendelet alapján csak 2 fl-t, a maradék hatot pedig két részletben kellett kifizetnie a meghatározott időpontokban. Az adóajztromok alapján Pope (Miclos Pope) a várfal melletti utcában lakott (Quartale Fossati), és 1510-ben 25 den. adót szabtak ki rá. MMP – K, sign. 2675.

¹⁴⁸ MMP – LL, sign. 1857.

messze a Szent Miklós templomtól, János szűcs volt a felső szomszéd, Caspar Melczer pedig az alsó. Mátyás nem fizette ki rögtön az egész összeget. Az összeírás a ház felszerelésével folytatódik, illetve a hozzá tartozó dolgok felsorolásával, amelyeket a házzal együtt Mátyás megvásárolt. Ide tartozott például két nagy hordó (*dolia*) a sör főzésére (*braxacione cerevisiae*), két fazék (*caldaria*), tizenkét nagy teknő (*capisteria*) és minden egyéb tárgy, ami a sörfőzéshez (*ad braxacionem*) elengedhetetlen. A pincében (*celarium*) volt két nagy teknő (*capisteria*), amit az edények/hordók alá tesznek, továbbá három hordó, tizenegy edény (hordó, váza), két asztal, két szék (*sedilia alias Sidel*), üres tál a terméshez (*almarium scutellarum vacuum*), két tágas heverő (*vacuas spondas*), tizenkét köből komló, négy üres hordó (*tonnellas vacuas*), egy saját hordó (*vas propriatorium*), és ezen kívül megemlítettek még minden eszközt, ami a szárítástól a sör főzéséig szükséges (*ad braseatorium, ad siccatorium in quo brasium siccatur*). Ehhez tartozott még nyolc hold be nem vetett föld, néhány kepe őszi vetésű búza (*capesias de siligine*), amit György és családja nagyra tartott, ezért színei Mátyástól kért ebből négy köbőlnyit (*quattro cubulos pro seminatura*).¹⁴⁹ A szomszédos Bártfán 1488-ban a sörfőzéshez használatos tárgyakat hasonló eszközök alkották.¹⁵⁰ Más, akárcsak részleges leírás sörfőzőkről, pincékről a levéltári forrásokban csak kivételes esetekben fordul elő. A hordók ára változó volt, például 1451-ben a város saját szükségleteire vásárolt 7 dénárért hordót vagy légelyt (*legef*). A bodnárok termékeinek az ára – hordó, láda, dézsza, veder, puttony vagy teknő – megtalálható a céhösszeírásokban is.¹⁵¹

Az írott források alapján Eperjesen bizonyítani tudjuk a fa (*lignum*) birtokolását, vásárlását vagy öröklését, amit fűtésre és a kézművesek termékeinek gyártására, készítésére használtak.¹⁵² A fát szekérben (*currus, plaustrum*) mérték és vásárolták, hasonlóan, mint a kőveket, ami a téglá (*later, czigel*)¹⁵³ mellett a legkeresettebb építkezési alapanyag volt. Egy szekér (fuvar) fa ára a 15. században, például 1454-ben 12-14 den. volt, 1464-ben két szekérnyi fát csak 13 den-ért lehetett venni. Hasonló volt a helyzet a 16. század során is, miközben a fa ára az egész év folyamán azonos összeg körül mozgott, bár a fűtésre szánt fát csak az adott szezonban vásárolták. Egy szekérnyi fát Eperjesen 1515-ben 6–8 den-ért lehetett szerezni, egy évvel később az ára 6–9 den., 1519-ben ezt a mennyiséget már 6–14-ért árusították, 1522-ben viszont már 12–14 den-ért. A számadáskönyvekbe rendszerint feljegyezték azokat a költségeket és kiadásokat is, melyek valószínűleg gazdálkodással, szállítással és építészeti munkákkal függtek össze. 49 patkó (*babatum*) ára a 15. század első felében kerülhetett akár 2 fl-ba. is, 1441-ben hét darabért 28 den-t fizettek a kovácsnak. Két pár lábszárvédő ára 1446-ban 64 den. volt, 1452-ben egy pár kengyelért 12 den-t kértek, 1526-ban pedig két nyeret (*ephippium*) kaptak egy és fél fl-ért. Ha valaki 1519-ben vásárolt ostort, gyeplőt vagy kantárt (*habena*), az 9 den-t hagyott ott érte. Magas ára volt egy kocsiszénának is: 1441-ben 15 den. körül mozgott, 1489-ben pedig 23 den. volt. A szekerek kerekeit a város megjavíttatta, bizonyos esetekben pedig újakat vásárolhatott. Például 1463-ban a város két kerékért fél fl-t fizetett, 1509-ben és 1511-ben négy darabért már 72 den-t. 1515-ben és 1516-ban szintén négy kerékért (*rota*) 64 den-t, hatért pedig 96 den-t, két évvel később hat nagy kerék ára 1 fl. volt, 1524-ben négy darabért 80 den-t kértek. A la-

¹⁴⁹ MMP – K, sign. 2677, fol. 98.

¹⁵⁰ MMB – M, sign. 2609 (1488 – adóösszeírások. A sör főzéséhez szükség volt olyan tárgyakra, mint cathene, caldaria, dolea, capisteria).

¹⁵¹ MMP – LL, sign. 399/a.

¹⁵² MMP – LL, sign. 1028.

¹⁵³ MMP – LL, sign. 245/a. Például 1448-ban.

pát (*palis, schawffil*) ára 1441-ben 9 den. körül mozgott, a kosaré (*sporta, flechte*) egy évvel később 20 den., 1518-ban ez az összeg 21 den. volt. Ezeket a kosarakat halak szállítására is használták. 1506-ból ismerjük egy részletesebben nem meghatározott szita (*cribrum*) árát is, ami egy és fél den-ra rúgott. A fejsze ára 1463-ban 6 den. körül mozgott, 1464-ben ez az összeg lehetett akár 28 den. is, attól függően, milyen célra készítették, jég vagy fa vágására, esetleg harcra.¹⁵⁴

A szomszédos Bártfán a fennmaradt középkori végrendeletek vizsgálata nyomán alkotott kép alapján a vagyon szerves részét – Eperjeshez hasonlóan – az ingatlantulajdon képezte: ház (egy vagy kettő), szántóföld, mezők (*agrum, alodium, aratrum, terra*), amit pontosan meghatároztak a szomszédok megjelölésével is. Hasonlóan szerepelnek ott is a magtárak és a kertek, a rét, a sörfőző (*brasiatorium*)¹⁵⁵ a raktározott malátával együtt, halastavak (*piscium*),¹⁵⁶ esetleg a szőlőskert.¹⁵⁷ A legtöbb esetben, ahogy Eperjesen is, a vagyont általánosságban emlegették a végrendeletekben: „minden ingó és ingatlan vagyonomat”, esetleg az örökös a házat kapta meg egész berendezésével. Az értékeket és pénzt ládákban és szekrényekben (*kasten, ladula, lade, cista*) helyezték el, amint azt Martin Mewtner is megemlítette utolsó akaratában, aki 1453-ban egy ládában elhelyezett ezüstjét egy serleg elkészítésére szánta.¹⁵⁸ Az ékszerek általában ezüsből készültek, ritkán aranyozott ezüsből, de előfordultak arany ékszerek is. Az értékesebb edények ezüst vagy ón eszközök voltak. Csak ritkán fordul elő, hogy a hagyaték mellett megjelölik a tárgyak árát és minőségét is. Az asztal az alapbútorok közé tartozott. A konyhai felszereléshez tartoztak a kanalak (*coeliarium, leffel*), főleg ezüsből készültek, előfordul, hogy konkrétan leírják a mennyiséget is: kettő, négy, egészen tizenkettőig,¹⁵⁹ továbbá különböző térfogatú (*pinta, medie*) korsók (*cantras, kanne*), ezekből akár tizenkettő. A helyi polgárok rendszeresen használtak különböző méretű ón tálat, csészéket (*scutella*), főleg nagyokat, és ebből akár tizenötöt is, ezen kívül ón tányérokat és tálat (*discus, patella*), ezek száma egy háztartásban 7–13 darab is lehetett. Az ételt serpenyőn (*pelvis*) és tálon (*Schussel*) szolgálták fel, de akár réz fazekakból (*olla*) is étkezhettek. Hasonlóan ihattak poharakból és csészékből (*pecher, becher, picarium*), amelyek rendszerint ezüsből készültek. Bártfán szintén ismerték és használtak kendőket, kéztörölköket (*Tuch*), törülközőket (*manutegrium*)¹⁶⁰ és terítőket (*Tisch-tuch*) is. A hálószoba felszerelésének itt is nélkülözhetetlen részét képezte az ágy, heverő, pamlag, nyugágy (*lectus, pulvinar, Beth*)¹⁶¹ és az ezzel összefüggő fehér színű ágytakaró (*lectisternium*), de a lepedők (*lintheamen*) is, ezen kívül vánkossok (*cussinus*) és dunyha (*pluma, plumaria*) is. Ágyneműt: vánkost, lepedőt, fekvőhelyet és bizonyos összeget még a gyóntató is örökölhette.¹⁶² A gazdasághoz tartoztak még lovak, disznók és marhák is. Esetlegesen ide tartoztak még a szekerek és ekék is. A végrendeletekben szereplő hagyatkozott élelmiszerek között szerepel gabona (köbméterekben megadva), árpa, búza, zab, ritkán sör és fűszerek: sáfrány és fekete bors. Kivételes esetben a háztartás felszerelését alkot-

¹⁵⁴ MMP – K, sign. 2682, 2676, 2678. MMP – LL, sign. 339.

¹⁵⁵ MMB – M, sign. 2249, 4849.

¹⁵⁶ MMB – M, sign. 1649.

¹⁵⁷ MMB – M, sign. 4872 (*weyn garten ... czw hencze dorff ...*)

¹⁵⁸ MMB – M, sign. 890 (*Item argentum quod est in ladula ad unum calicem*). MMB – K, sign. 1649 (*... et omnia res, quas in meliorim Cista ... penes magnam stubam ...*)

¹⁵⁹ MMB – M, sign. 1299 (*... duo coclearia argenta pro 1 fl ...*)

¹⁶⁰ MMB – M, sign. 3050.

¹⁶¹ MMB – K, sign. 1649 (*... lectum vulgo Chalawn ...*).

¹⁶² MMB – M, sign. 2249.

hatták könyvek is, ezek jelenlétére az egyházi személyek vagy iskolák rektorainak végrendeletei nyújtanak bizonyítékot, továbbá előfordulhattak lőfegyverek, kardok, török is.¹⁶³

A kassai végrendeletek szövegében is tükröződik a hagyatékozók vagyoni és gazdasági helyzete. Michael Buntert hagyatéka 1516-ból a leghosszabb (körülbelül tizenegy oldal), és tartalmilag is a legérdekesebb. Az eddig számon tartott végrendeletek közül a leggazdagabb Vogner Mihály volt 1472-ben, aki a hagyatékát még csoportokba is osztotta. Az ezüst tárgyak értéke 612 fl., az anyagok és ruhaneműk ára 326 fl. körül mozgott, a viaszé pedig 357(?) fl. Emellett az ő saját vagy örökölt tartozásait több száz fl-ra becsülték. A kassaiak vagyonát is ingó és ingatlan tulajdon alkotta. Ritkán bizonyítható két ház,¹⁶⁴ szőlőskert (*weyngarten*) birtoklása például Tállyán¹⁶⁵ vagy Zomborban,¹⁶⁶ esetleg sörfőzdéé (*melczhaws*), majorságé (*meyerha/majerhoff*), ültetvényé.¹⁶⁷ A ruhákon és pénzen kívül a háztartásban domináns szerepe volt a ládának (*lade*), szekrénynek (*kasten*) és az ágynak (*bette*), az ágyneműkből és a konyhai kiegészítőkből pedig a terítőknek (*tischtuch*) és huzatoknak. A legkedveltebb fém az ezüst volt. Az edények közül leggyakrabban a kanalak (*jeffel*) és poharak (*pecher/becher*) szerepelnek a hagyatékok között. A kassai háztartások inventáriuma nem sokban különbözött az eperjesi házak felszerelésétől ebben a korszakban.

A tulajdonviszonyok rendezése, a hagyatékok és megörökölt adósságok.

Vagyoni összeírások, regiszterek és azok kapcsolatai a végrendeletekkel

A végrendeletekben a rendes hagyatékok mellett összeírhatták a hagyományozó adósságait is. Ezzel egyidejűleg ezekben az iratokban számon tartották az illető ki nem fizetett tartozásait más polgárokkal szemben; ezt a szöveg bármely részében megemlíthették. Ha a végrendelező passzívái, kötelezettségei, tartozásai, obligációi viszonylag nagyok voltak, azokat a testamentum szövege után külön is leírhatták, mégpedig úgy, hogy először feljegyezték a végrendelező hagyatékát (*testamentum; sequitur series testamenti; sequitur legata*), majd külön a passzíváit és a tartozásokat, amit grafikusán is elválasztottak a hagyatékok rendelkezéseitől például *Series debitorum* kifejezéssel.¹⁶⁸ Abban az esetben, ha a végrendelezőnek az öröklésre megjelölt személlyel szemben volt tartozása, azt is külön feljegyezték, valamint az összeget, esetleg a tárgyat is. Végül a testamentumok szövege azt is tartalmazhatta, hogy milyen módon és pontosan ki elégíti ki a végrendelező tartozását.

A végrendeletek vizsgálatával és azoknak a korabeli forrásokkal való összehasonlításával megállapíthatjuk, hogy a végrendelezők többsége a polgári középréteghez tartozott. A gazdagabbak közé sorolhatjuk Blumen Katalint (Katharina Blwn/Blum), akinek végrendelete a legrégebbiek közé tartozik, 1447-re datálják. A végrendelező, bár nem nevezi meg a hagyatékot, a többiekkel ellentétben nagyobb összeget hagyott az egyháza: a készpénzen kívül, melyet kegytárgyak vásárlására szánt Eperjesen, Lőcsén, Menedékszirten, a lechnici kolostorban minden esetben 25–25 fl-t, továbbá egy meg nem nevezett férfi római zárándokújtára szánt pénzt, az eperjesi Szent Miklós plébániatemplomnak 65 fl-t hagyott, a Corporis Christi testvériségnek 25 fl-t, a Szent Hármasság és Szűz Mária templomoknak 10 fl-

¹⁶³ MMB – M, sign. 4863, 3050, 4563 (... *pugionem 1 vülgö Tylicz ... gladio ...*).

¹⁶⁴ AMK, MMK – Könyvek, sign. H III/pur. 2. Például Dyak István 1466-ban.

¹⁶⁵ Jieronym Cromer mint végrendelező 1482-ben. AMK, MMK – Könyvek, sign. H III/2 pur. 2.

¹⁶⁶ Mint Michal Buntert 1516-ban. AMK, MMK – Könyvek, sign. H III/2 pur. 2. Kassa városa a következő szőlőskerteket használta és művelte – Szikszó, Tállya, Tolcsva, Garadna, Forró.

¹⁶⁷ AMK, MMK – Könyvek, sign. H III/2 pur. 2., 91b. fol.

¹⁶⁸ MMP – LL, sign. 534, 591, 701, 939, 974, 990. A végrendelet szövegében feltüntethették az adósságokat, obligációkat, és csak ezután magát az örökséget. MMP – LL, sign. 708, 728, 827, 966.

t, valamint a városi klérus több tagjának 1–10 fl. közötti összeget. Az alsó malom bevételét a városi ispotály szegényeinek ételmezésére hagyta.¹⁶⁹ Zálogba helyezte Blum Péter (Blwm, Plum) házát, mivel az nem fizette ki a férjétől örökölt összeget. A családban az anya utáni örökség miatt is összetűzések voltak Johannes Plum és leánytestvérei között.¹⁷⁰

A vagyon miatti viszályok nem kerültek el a városbírók családjait sem, akik a város leggazdagabb lakói közé tartoztak.¹⁷¹ A város egyik bírása Johannes in Acie (Johannes/Hannes am Eck/in Acie) volt, az első negyed elején lakott, amit az ő idejében az összeírásokban az ő neve alapján jelöltek meg. Johannes vagyona nagy volt, de problémákkal terhelt, amit a városi tanács előtt kellett tisztáznia. A felesége utáni hagyatékát el kellett osztania a fia és a leánya között, hasonlóan a házat és a pénzt is. István nevű fia még később is igényelte az anyja utáni örökségét. Johannesnak ki kellett fizetni Anna testvérét, Michel Roth feleségét is, akinek 1447-ben kellett volna megkapnia az apja után örökölt pénzt. Ebben az időben még élt Johanés és Anna anyja, Zophia.¹⁷² De Georgius Grünwaldnak (Gorg Grunwald, Georgius Grunwald, Jorg Grunwaldt) sem volt rendezett a vagyoni helyzete, aki a városbírói tisztséget is több alkalommal betöltötte 1484 és 1497 között. Magdaléna nevű felesége után saját maga fizetett felesége testvérének, Zophiának egy részt az örökségből, később mostohafiával szemben is így kellett eljárnia a szülei után járó örökség fejében.¹⁷³ Az adóösszeírások alapján Georgius a város első negyedében lakott, és 1491-ben Szent György napján a város 2^o 46 den. adót szabott ki rá, a majorságára az alsó elővárosban pedig 50 den-t. Második felesége, Carita után is fennmaradt a végrendelet 1497-ből. Carita először Gregor (Greger) Fillach felesége volt, aki életében Eperjes leggazdagabb polgárai közé tartozott. A város második negyedében lakott, és 1491-ben Szent György napján 5^o és fél dénárt adózott. Carita az akkori városi szokás szerint a ház és minden ingó és ingatlan felét a férjére hagyta. A vagyona többi része, negyede testvéreire, Jakabra, Nicolara és Magdalénára szállt, kiknek ezt egyenlően kellett egymás között elosztaniuk. A fennmaradó utolsó negyed pedig egy aranyszalaggal és damaszt ingujjal együtt a Corpus Christi-testvérség tulajdonává vált. A háztartás inventáriumát és a ruhaneműket külön feljegyezte és név szerint örököltette rokonai és az egyház között. Egy ereklyetartó szekrény (*cista*) elkészítésére két ezüstcsészét (*cipha*) és hat ezüstkanalat jelölt ki. A sóvári szerzetesekre egy ezüsből készült övet hagyott. Testvérének, Magdalénának (Greffin) az elhunyt lelkének nyugodalmáért el kellett adnia egy tunikát, szintén név szerint örökölt egy sárga és egy piros tunikát, valamint egy cobolybőrből készült mitrát (*mitra sobelina*). Bizonyos Margareta Compawelin számára dedikált egy barna (*colori brunatici*) tunikát, zöld köpönyeget és egy fehér sapkát (*mitrel*), jogi képviselőjének (*dispensatrix*) egy zöld tunikát, két tógát és egy öregebb szőrmét.¹⁷⁴ Jelentős és gazdag eperjesi család volt a Plawniczer, közülük a városbírói funkciót

¹⁶⁹ MMP – LL, sign. 240.

¹⁷⁰ MMP – K, sign. 2667.

¹⁷¹ Az adólajstromok alapján 1428-ban a város három leggazdagabb polgára közé tartozott a város bírása is, aki több, mint tíz márka adót fizetett. 1453-ban közéjük tartozott Peter Zyghart, aki a város negyedik negyedében lakott és 4 fl. adót fizetett, vagy Niclos Slossz(er) a 2. negyedben 4 fl-t fizetett 12 den. híján. MMP – LL, sign. 147, 267. 1460-ban a városbíró Caspar Plawniczer nem fizetett adót, ekkor a leggazdagabb polgárok közé a volt és jövőendő bírók tartoztak, mint Peter Zyghard (a 2. negyedből), aki 2^o 24 den. adót fizetett, Thunis Sneyder (a 4. negyedből) 4 és fél^o, 25 és fél dénarral. MMP – LL, sign. 323.

¹⁷² MMP – K, sign. 2667.

¹⁷³ MMP – K, sign. 2667.

¹⁷⁴ MMP – LL sign. 510, 598. A jegyzékekben megjelölt második negyed 1510-ben a negyediként szerepelt.

Gaspar (Capar, megszakításokkal 1449 és 1477 között) és Thomas Plawniczer (megszakításokkal 1490 és 1516 között) töltötte be. Gaspar Plawniczer a leggazdagabb polgárok közé tartozott, és élete során részletekben megvásárolt egy házat Mathias Reyche feleségétől, Dorotától. Ennek a családnak is tisztázni kellett vagyoni helyzetét a városi tanács előtt, Gaspar Plawniczer lánya, Barbara például ezen az úton kapta meg anyja utáni örökségét. Gaspar halála után az örökösei, Zophia és gyerekei között háború folyt, amikor Zophiának át kellett adnia lányának az apja utáni hagyatékát.¹⁷⁵ Thomas Plawniczer a város harmadik negyedében lakott, és a magyar negyedben volt még egy majorsága is, a városiak közül ő fizette a legnagyobb adót. 1510-ben és 1511-ben felmentették az adófizetés terhe alól, bár ekkor nem töltötte be sem a városbírói, sem a tanácstagi funkciót, valószínűleg az 1504-ben kitört tűzvész miatt cselekedtek így, ami a város második és harmadik negyedében pusztított. A következő években a város anyagi segítséget nyújtott számára a károk helyreállításában, s hozzá hasonlóan más polgároknak is, kiknek vagyona az adóösszeírások alapján a Thomas által birtokolt felét sem érte el. Ez alapján feltételezhetjük, hogy az ő házában nagy kár keletkezett, így őt is felmentették az adófizetés alól a tűzvész utáni néhány évben, mely idő alatt fel kellett újítani a házat. 1512-ben Szent Miklós napján már 5 fl. 25 den. adót fizetett, 1526-ban a lajstromkönyv szerint katonai célokra, a török elleni harcokra rendkívüli adót kellett fizetni; ő akkor tanácstag volt, 5 fl. és 13 den. adót róttak ki rá. Hasonló összeget fizetett 1527-ben is Szent György napján.¹⁷⁶ Thomasnak volt egy lánya, akinek a férje, Johannes 1527-ben írta meg a végrendeletét, az intulációban a jegyző nem a nevét jegyezte fel, hanem a Plawiczer veje megszólítást kapta (*Johannes dictus gener*).¹⁷⁷ Vagyonát tekintve jól állt, ugyanis az egyháznak a plébániatemplomra 4 hold földet hagyott, juttatott a konfraternitásoknak is, temetésre 1 fl-t szánt. A halála utáni istentiszteletre kijelölt pénzádományon kívül 16 fl-t hagyott egy szabadon választott oltár fenntartására egy éven át. Feleségére 50 fl-t hagyott öreg érmében, valamint minden ingó és ingatlan tulajdonának a felét. A vagyon másik felét a barátai között kellett szétosztani. Gyerekeket nem említett.¹⁷⁸ A család továbbra is a városban élt, és vagyonával túlszárnyalta a többi polgárt. 1532-ből ismert Cristina Plawniczer, egy bizonyos Johannes feleségének végrendelete is,¹⁷⁹ akinek abban az időben voltak gyermekei – Thomasz, Mathias, Johannes és Margaretha, kinek lányai Anna és Barbara. Látható, hogy bizonyos keresztnévek kedveltek voltak a családban.

Családi és ezzel egyidőben örökösödési gondokkal küzdött a Thorday család is. Andreas Thorday (Torday, Andrasz Thorda) többször is rendezte vagyoni helyzetét a szepesi káptalan előtt,¹⁸⁰ illetve felesége, Margaretha Eperjesen.¹⁸¹ Andreas először 1490-ben minden vagyonát a szerzettel együtt, eperjesi házat, meg nem nevezett falukban lévő földbirtokát Sáros megyében az eperjesi Szent Miklós templomra akarta hagyni. Feleségéről és fiáról nem szólt. Andreas Thordayt mint adófizetőt a város második negyedében regisztrálták, 1491-

¹⁷⁵ MMP – K, sign. 2667.

¹⁷⁶ MMP – K, sign. 2675.

¹⁷⁷ MMP – LL, sign. 1237/b.

¹⁷⁸ MMP – LL, sign. 1237/b.

¹⁷⁹ MMP – LL, sign. 2051

¹⁸⁰ MMP – LL, sign. 520, 568. András (Andreas) valószínűleg véletlenül szerepel (a név felcserélésével) a számadáskönyvben. 1506-ban a város Anthon Thordaynak kifizette az útját Kassára, 40 dénárt kapott. MMP – K, sign. 2678 (... *Anthonio Thorday ... ad comitem Camare salis ... 40 den.*).

¹⁸¹ MMP – LL, sign. 523.

ben például 64 den. adót szabtak ki rá.¹⁸² Felesége, Margaretha 1491-ben rendelkezett vagyonáról több tanú jelenlétében, Márton káplán és más polgárok vettek részt az eseményen, amit a Szent Miklós plébániatemplom pecsétjével hitelesítettek. Egész vagyonát, ingót és ingatlant, meg nem nevezett falukban lévő földjeit fiára, Bálintra hagyta, de férjét mint örököszt nem említette. 1494-ben Andreas, bár nem a legjobb egészségnak örvendett, megjelent a szepesi káptalan előtt. Megváltoztatta az eredeti végrendeletét. Rokonokat – hasonlóan az előzőhöz – most sem említett, egész vagyonát – itt már konkrétan megemlítette azokat a Sáros megyében fekvő falvakat, ahol földjei vannak, mint Szentpéter (Zenthpether), Som, Cemete (Czemethe) és Demete (Demethe) – svinei Mátyásra (Matheas de Zwinye) hagyta. Az öröklést feltételhez szabta, ahhoz, hogy az élete végéig eltartja és ruháztatja őt. A svinei család később Eperjesre költözött, örököseik a 16. századig követhetők. Az említett Thorday Bálint sokáig a város szolgálatában állt, és örökségét hosszabb ideig bírósági úton akarta megszerezni, amiben a város is segítségére volt. Már 1498-ban is szerepel egy vele kapcsolatos kiadás, mégpedig 1 fl., maga 1501 és 1503 között többször is elutazott Egerbe, Budára, hogy megszerezhesse Andreas hátrahagyott házát, de az említett vagyoni viszályok miatt vele tartott Kristian Cibner jegyző is. 1499-ben Bálint a várostól kapott egy hivatali öltözetet (*vestes curialis*) 102 den-ért, 1500-ban 1 fl-t, 1502 és 1504 között az öltözete évi 2 fl. összeget tett ki. Hivatalosan a város szolgálatában a megyei hatóság elé küldték ki Sárosba vagy Kassára, majd a szepesi káptalanba, a környező falvakba, sőt 1501-ben még Egerbe is elküldték a tized átadása ügyében. 1503-ban a György mészáros okozta válság folytán 16 den.-t kapott. Minden utazását és kiadását a város finanszírozta, 1501-ben 1 fl. támogatásban (*subsidium*) részesült, 1502-ben Bálint szolgálataiért nemcsak fizetést kapott – különböző összegeket a szolgáltatásai alapján –, de sörfőzött 5 fl. értékben és szolgálati ruhát is, 1504 végén pedig még 4 fl. és 20 den-ért gabonát is. Különböző szolgálatoikat tett, például a feltüntetett évben a zsindelek minőségének ellenőrzéséért 25 den-t kapott a várostól, de a vámmal kapcsolatos útjaiért is fizettek neki. Bálint 1506-ig állt a város szolgálatában, az 1507 és 1508 közötti városi lajstromkönyvek hiányoznak, az 1509. évben már nem szerepelt a neve, de továbbra is a városban élt, nem a szülői házban, hanem a magyar negyedben, Johannes Moncosch lőporkészítő szomszédságában. Halálának időpontja és vagyona végleges rendezésének időpontja nem ismert, de az általa fizetett adó összege alapján a polgárok középrétegéhez sorolhatjuk őt.¹⁸³

Az eperjesi végrendeletek között eddig nem találtak olyan esetet, amelyben az elhunyt több passzívát hagyott volna hátra, mint bevételeket. A ki nem egyenlített adósságok közül megemlíthetünk egy gazdagabb polgárt, mégpedig Gaspar Trinkeszawszt. Életkörülményei nem ismertek számunkra, de a város 1509 és 1510 kötötti bevételei között szerepel a neve, ugyanis méhészetéből kifolyólag tizedet fizetett, 4 és 16 den. közötti összeget. 1510-ben írta meg végakarátát, de az adóösszeírások alapján 1510 és 1513 között még élt, mégpedig a város negyedik negyedében.¹⁸⁴ A végrendeletből pedig az derül ki, hogy a számára vissza nem fizetett kölcsönöket írta össze, több városbeli és három kassai polgár tartozott neki, adósságuk vele szemben 115 fl. volt. Vissza nem fizetett kölcsöneinek összege egy garas híján 203

¹⁸² 1489–1491 között a város Andreas Thorda nevét regisztrálta. 64 dénárnyi adót más években fizetett (például Szent Gál napján 1489-ben, Szent György napján 1490-ben és Juraja 1491-ben). MMP – LL, sign. 510.

¹⁸³ Az 1510–1511. években Valentin neve mellett nem szerepel a kirótt adó összege. 1512–1513 között 64 dénárt fizetett, de 1526-ban az ő helyén már más adózó neve szerepel. MMP – K, sign. 2675

¹⁸⁴ MMP – LL, sign. 810. MMP – K, sign. 2678, 2675 (v roku 1510: 90 den., 1511: 2 fl. a 22 a pol den.; 1512: 2 fl a 39 a pol den.; 1513: 2 fl. a 40 a pol den.).

fl. és 89 den. és több mint 3 posztó (tervek, szövet) volt. Ő maga öt férfinak tartozott 72 fl. és 55 den.-ral. Érdekes a tartozásainak magas összege, például Péternek az alsó elővárosból kevés híján 27 fl-tal tartozott, egy ábrahámfalvai parasztnak pedig 6 fl-tal A passzívák összeírása után következett Gaspar végakarata. A plébániatemplomra 6 fl-t hagyott és további hármat szentmise megtartására, testvére, Magdalena olajkereskedő (*oleatrix*) 2 fl-t kapott. Összes többi vagyona, amit nem részletezett, a felesége tulajdonába került, aki ezzel együtt a kifizetésre váró kölcsönöket is örökölni kapta. A város, de a polgárok is gondosan vezették a kiadásokat, főleg az adóságok terén.¹⁸⁵ A részletes összeírások szerint (dátum nélkül, 1470 és 1480 között) Gaspar Sebastian ki nem elégített tartozása például 138 fl. körül mozgott.¹⁸⁶ Az adósok összeírásakor megemlékeztek a rokonokkal szemben fennálló kötelezettségekről is, például 1482-ben Hanus Bartpheler neve is szerepel közöttük a testvéreinek, Sophiának járó ruhakiegészítőkkal kapcsolatban. Tartozásait 6–56 fl. közötti összegre becsülve a konkrétan felsorolt polgárokon kívül megemlíti tartozását az egyházzal szemben, főleg az oltárral kapcsolatban, illetve kehely, asztal vagy szobor készíttetése kapcsán.¹⁸⁷ Bizonyos polgárok nagy vagyonnal rendelkeztek, amit nagy tételekben kölcsönöztek, például Blasius Materna 1526-ban Nonnarth Miklós krakkói aranyművesnek 140 és fél fl-ot hitelezett.¹⁸⁸

A testamentumok rendelkezéseit a végrendelkező halála után hajtották végre. Mathias Slesier feljegyzése alapján például Johannes Blum úr vagyonából 1469 és 1471 között 178 fl. és 14 den. az ő tulajdonát képezte. Ebben az összeírásban szerepelnek háziállatok (ló, disznó), termések (gabona, alma), ruházati tárgyak (szoknya, halina, ing), ékszerek (gyűrű) és kötelezettség az elhunyt kívánságainak teljesítésére (sír, viasz, misék a lelki üdvéért).¹⁸⁹ A gyűrű árát 1 fl-ban határozták meg, a kabátét 5 fl-ban, a szoknyáét 3 fl-ban és a halináét szintén 1 fl-ban A város intézte a hagyaték elrendezését, kiegyenlítette a végrendelkező adósságait Eperjesen és annak környékén is. Az említett ügyek elintézésére a város egy-két polgárt küldött ki, akik a városi tanács tagjai voltak, prokurátor vagy közjegyző. Ezen a módon rendezték el például a már említett Thorday Bálint hagyatékát, 1503-ban Gaspar Melczer kassai polgárát is, ami a városnak 1 fl. 98 den-ba került, vagy 1511-ben Melchior Melczer vagyonának areztációját is, amiért Kristián Czibner jegyzőnek 77 den. összeget fizettek.¹⁹⁰

A végrendeletek mellett esetenként fennmaradtak még vagyonösszeírások vagy adósságjegyzékek is. Vagyonösszeírás, ami után a végrendelet következne, csak nagyon ritkán fordul elő. Bizonyos esetben viszont a vagyonösszeírás a végrendelettel nem egyezett meg. Jerg Cromerenn¹⁹¹ esetében például fennmaradt mindkét irat, de nem található rajtuk dátum. Ő körülbelül 1515 és 1525 között halhatott meg. Hasonlóan írta meg végrendeletét Johannes Perle (Hans/Jonis/Hannes Perle vagy Perleyn) 1520-ban, aki a gazdagabb polgárok közé tartozott, és két ház birtokosa is volt. Ő és felesége, Sophia Melczeryn halála után

¹⁸⁵ MMP – LL, sign. 258 (számlák töredéke, 1450–1460 évek között).

¹⁸⁶ MMP – LL, sign. 448.

¹⁸⁷ MMP – LL, sign. 465 (*Item den Sophia meynen Schwester las ich eyn Gwrtil und Knoppe*).

¹⁸⁸ MMP – LL, sign. 1225. Lásd Eperjes város számadás könyveit az 1515–1527. években. MMP – K, sign. 2676.

¹⁸⁹ MMP – LL, sign. 368

¹⁹⁰ MMP – K, sign. 2678.

¹⁹¹ MMP – LL, sign. 929/c.

is két házat emlegetnek. Ismert az általuk készített vagyonszzeírás is, amit 1522 és 1524 közöttire datálhatunk.¹⁹²

A város lakosaival szemben a nem eperjesi lakosok hagyatékai között előfordulnak értékebb luxustárgyak is. András deák (Andreas de Corona, Andreas brassai deak) 1515-ből származó végrendeletén kívül ránk maradt nem datált vagyonszzeírása is. Feltételezhejük, hogy ugyanabból az évből származik, de már halála után állították össze. András Brassóból származó királyi harmincadvámszedő volt, akit az említett évben Eperjesen erőszakoskodás miatt elítéltek, és le is fejeztek. Tulajdonának szzeírása viszont nem tartalmazta eredeti végrendelete minden darabját. Hiányoztak belőle ruhák, a cipők egy része, viszont megemlítenek olyan tárgyakat is, amelyek a végrendeletben nem szerepeltek. Így ezüsből készült aranyozott keresztet, ezüstitláncot, két oklevelet függő pecséttel, két tintatartót (*calmare*), fegyverzetének egy részét.¹⁹³ Az említett végrendelező esete az eperjesiekhez képest azért érdekes, mert hagyatékai között szerepeltek ritkán előforduló tárgyak is. Tulajdonában voltak fegyverek, dárdák, egy úgynevezett *framea* ezüst markolattal, két sarkantyú, két nyereg, és azokhoz takaró is tartozott, *cottergal* vagy *cothergar* nevezetű pajzs, két kantár és egy poszlar kard. Stanislav Koszka/Kozka végrendeletében, aki hivatalos útja során Eperjesen halt meg 1525-ben,¹⁹⁴ szintén több értékes és nem tipikus tárgy fordul elő: Laurencia Czajánál például három szőnyege (*tapeta*) volt, ebből kettőt a Szent Miklós plébániatemplomra hagyott. A ruhaneműk közül Stanislav után megmaradt egy suba, lila és szürke posztóból készült dolmány rókaprémme kombinálva, posztó hacuka (*hassuca*), damasztból készült rövidebb öltözet, egy fehér posztóval bélelt dupla tunika (*supicza*), két egyszerű ing, néhány fekete nadrág, fekete bőr hacuka (*hasucks igra de pergamen*), kalap (*piretum*), nyestből készült öregebb bélelt bunda és egy szintén régebbi, bélés nélküli biretta. Halála előtt birtokolt még egy zöld selyemből készült ágytakarót, két öregebb terítőt, bőrszényt – leginkább ruhák tárolására vagy csomagolására (*futra*) használta –, hat csészével és hat tányérral együtt, valamint egy vörös, gorlicai posztóból készült plédet, huszárkantárt, három nyeret és négy lovat, amelyekből egyet eladtak 13 fl-ért. Vagyonának többi része: készpénze, vagyona Melchior tanácstagnál, céhtestvérénél, Franciscnál vagy Stanislav de Berthold úrnál volt, például 37 kanala, ezen kívül a városon túl is, szomolnoki és ólublói uraknál például egy aranylánc, két gyűrű, pénz új és régi érmékben.¹⁹⁵ Még II. Lajos is részt vett Stanislav hagyatékának elrendezésében, nemcsak Eperjes városát figyelmeztette, hanem Kassát és Bártfát is.¹⁹⁶ A város tehát igyekezett elintézni a feltüntetett tulajdonügyeket, az elhunyt birtokának szzeírásáért 1525 júliusában Johannes Lani tanácstagnak szolgálataiért 2 fl. 80 den-t fizetett, Zul Benedeknek pedig 1 fl-t és 37 den-t a kassai ügyek elintézéséért. Az említett Stanislav Berthold is szerepet játszott az elhunyt hagyatékának rendezésében, mivel neki az elhunyttal szemben ki nem fizetett adósága volt. Koszt-

¹⁹² Végrendelet és pecsét is (a pecséten a címer). MMP – LL, sign. 1022. A két házról való adat 1511-ből származik. MMP – K, sign. 2678, fol. 51. Joannes Perlevel kapcsolatos a végrendelet, a passzívumok, az ékszerek és a templom vagyontárgyainak szzeírása. MMP – LL, sign. 1097.

¹⁹³ MMP – LL, sign. 895 (Andreas Literatus de Corona), 929a (*Res condam Andrea l(ite)rati de Corona ...*).

¹⁹⁴ MMP – LL, sign. 1196/a.

¹⁹⁵ Kotergalt is magáéak mondhatott, *tri paria ocrearum thurcalium, cuppa etc.*

¹⁹⁶ MMP – LL, sign. 1195/a (18.12.1526, Buda). Novagius Kozko és Stanislav Kozko között vagyoni megállapodás jött létre.

kával kapcsolatos tulajdonügyleteket még 1525 novemberében is intéztek, amiért a város további 5 fl. 25 den-t fizetett.¹⁹⁷

Eperjesen a családi kapcsolatokat és azok változatait leginkább a végrendeletek tükrözik. Érdekes eset egy közönséges polgár, bizonyos Stefan Grawscher vagyoni rendelkezése, amely két család életét foglalta magában: három végrendeletet, a város gyámságát az egyes elődeinek vagyonösszeírásaival együtt, Johannes Grascher (Grawschser) végrendeletét 1511-ből.¹⁹⁸ Ingó és ingatlan vagyonának örököséül törvényes feleségét, Sophiát jelölte meg. Unokájának, Mártonnak 10 fl-t kellett kapnia, ha pappá szentelik.¹⁹⁹ Fia, Jakab egyelőre egy mitrából készült tunikát kapott, az apja, anyja és testvérei után örökölt tárgyak jegyzéke pedig a városi könyvekbe vagy az anyakönyvbe lett feljegyezve. A városházán és a tanácstagok nevében elrendezték a vagyonát, amiről 1514 és 1515 között vagyonösszeírást is vezettek²⁰⁰ a lajstromkönyvekben, amiből megtudhatjuk, hogy a végrendelezőnek nemcsak Jakab nevezetű fia volt, hanem István is, továbbá megismerkedhetünk a háztartása és ruhatára inventáriumával is. Ez az összeírás magában foglalt például két tunikát (barnás és mák színűt), négy ballisztát, ágytakarót, öt törölkendőt (*manutergium*), két asztalt, két női ruházatot (*superducture*, *keczel*), három tógát (*kyttel*), három darab vásznat, három paplant, három heverőt (*pulvinar*), két vánkost (*cozzinus*), tíz edényt, négy ón tányért, két tálat, mozsarat (*mortarius*) és ón sótartót (*salsirium*). Ezeket a tárgyakat nem tüntette fel a végrendeletben. Grauscher Márton nevezetű unokájának, Jakab fiának, aki a városházán tanult, és a *scolaris* megnevezést kapta, 2 fl-t adott könyvekre vagy más kellékekre, később kifizettek még neki 8 fl-t, mivel pap lett belőle, így Johannes végrendeleti kérése valóban teljesült. István, aki a végrendelet szerint nem tartozott az örökösök közé, szerepel a város készítette jegyzékben és valamivel később saját családjával kapcsolatban is. János házát 170 fl-ért eladták Paul Burkertnek, de nem jelölték meg a köztük lévő kapcsolatot, ő azt 1514 és 1517 között részletekben fizette ki. A Grauscher-család ebben az időben a város első negyedében birtokolt egy házat.²⁰¹

Orsolya, Jorg Cromer özvegye (Vrsula Girgromerin/ GirgCromerin, Jorg Cromerin, GergCromerin, relicta Georgio Cromer) vagyonának elrendezése során is bizonyítható a város képviselőinek a szerepe még akkor is, ha a fennmaradt végrendelete 1513 decemberéből származik,²⁰² férjéé pedig ugyanazon év júliusából.²⁰³ Jorg csak néhány hónappal korábban írta meg végrendeletét, mint felesége. A Corpus Christi-konfraternitásra 7 fl-t hagyott, az ispotályos templomra 27 fl-t, a plébániatemplomra pedig 24 hold földet. Egy nem datált marginális jegyzetből megtudhatjuk, hogy ezt a földet eladták János kőfaragónak 24 fl-ért, és az így szerzett pénzt a plébániatemplomnak adták két részletben, 11 és 13 fl-onként. 1513-ban munkálatok folytak a templomban, Szent György vértanú oltárát javították, amire Jorg még egy fehér ezüsből készült nem aranyozott poharat (*picarium*) és nyolc ezüstkanalet is hagyott. Egy szintén dátum nélküli feljegyzésből tudjuk, hogy ezeket valószínűleg 14 fl-ra becsülték, és a festőnek, Péternek ajándékozták az oltáron végzett munkájáért cse-

¹⁹⁷ MMP – K, sign. 2676.

¹⁹⁸ MMP – LL, sign. 836.

¹⁹⁹ Márton örökségének elrendezése is a következő években zajlott le. MMP – K, sign. 2676 (v roku 1520: ... *pretextu testamenti Johannis Grauscher avunculo suo Martino ex filio suo Jacobo grauscher pro genitum soluti sunt finaliter fl. viii.*).

²⁰⁰ MMP – K, sign. 2681, fol. 35–41. A jegyzékben szerepel *vibramentum, calcitra, superductule etc.*

²⁰¹ MMP – K, sign. 2675.

²⁰² MMP – LL, sign. 871.

²⁰³ MMP – LL, sign. 863.

rében, aki még kilenc hold földet is kapott az ezüsten kívül.²⁰⁴ A végrendelező 3 fl-t hagyott a káplánra az elhunyt lelkéért énekelt gyászmise fejében, a *scolasticus* a zsoltár felolvasásáért pedig 1 fl-t. Rendelkezett még a *balneum animarum* megtartásáról is, a Szent Katalin testvériségre és a Szent Anna oltár előtt énekelt misére ezekre egyenként 1 fl. Összeget szánt. A végrendelet többi részében a ház és a benne található tárgyak elosztása szerepel felesége és mostohafia, István között, akit azonban időközben megfojtottak. A megváltoztatott végrendelezés folytatódik, s abból kiderül, hogy a végrendelező a ház felét Istvánra hagyta, de halála után ezt a ház másik fele tulajdonosának, vagyis Orsolyának, a feleségének kellett megkapnia, aki így az egész házzal saját belátása szerint rendelkezhetett. Örökösként jelölte meg „testvérét”, valójában talán a társát vagy a céhen belül a céhtestvérét, Micheel Schent is, és hat hold szántófölddel ajándékozta meg őt a szomszédos Sárosban, valamint egy mezővel a kőhid mellett. Colin Orsolyának hét hold szántóföldet adott Szent László temploma mellett. Cromer Orsolya, felesége örökölte az összes többi ingó és ingatlan vagyont. Az általános utalás más egykorú végrendeletekben is használatos, így az általunk alkotott kép nem pontos, nem lehet megállapítani, hogy mit jelentett pontosan az ingó vagyon. A végrendelet ezután következő részében olvashatjuk, ki volt valójában a mostohafiú, István. A feljebb említett elhunyt Johannes Grauscher és Sophia – Jorg Cromer lánya – törvényes fia, vagyis István a végrendelező saját unokája, és magához fogadta. Megállapíthatjuk, hogy lánya ekkor már valószínűleg meghalt. A későbbi végrendeletekben és a városi feljegyzésekben sem találkozhatunk a Cromer családban Istvánnal. Jorg Cromer utolsó akarata tartalmazott adósságokat is, melyek kifizetése a házzal állt kapcsolatban, valamint Paul Grawscherral, akinek Istvánt is ki kellett fizetnie. Orsolya Cromer végrendeletét 1513-ban írta, néhány hónappal férje után, és annak szövegében már mint özvegy szerepel. A férjétől kapott ház felét István unokájára hagyta, vagyis annak, akit a férje mostohafiának jelölt meg, és akire a ház felét hagyta, de annak öröklését a halálához és a fiú megfelelő életkorához kötötte. Abban az esetben, ha a fiú meghal, az ő fele a plébániatemplomra száll. A sörfőzde és a majorság felét a Corpus Christi-konfraternitásnak adta, a másik felét pedig unokájának. Minden eladandó terméket és árut (*res mercanciorum*) Johannes Kolin lányára – a keresztnévét nem írta le, valószínűleg Utiliáról lehet szó – hagyott azzal a kötelezettséggel együtt, hogy ki kell fizetnie az adósságokat. Férjéhez hasonlóan ő is a hagyatékába foglalt kilenc hold földet, amit pontosan lokalizált a Czix nevű folyó mentén, egy ezüst poharat és nyolc kanalat, amit Szent György oltárának ajánlott – feltetelezhetjük, hogy ezeket valójában csak az ő halála után kapta meg az oltár festője. Orsolya további örökösei között szerepel Nyas-i János pap (*presbyter de Nyas/Noyas*) is, aki öt hold földet kapott, Johannes Kolin tizenegy holdat, a plébániatemplom nyolc hektár szántót és három hektár műveletlen földet. Utilia (Colin) szűznek palliumot és tunikát adott, Orsolya Kolin asszonynak vörös palliumot és jegyajándékból (*paraffernalia*) a ruháit, edényeket és három ón tálat. Johannes Genernek, vejének vagy Johannes Colinnak mákszínű tunikát adott és lányának selyemruhát, Michal Bels pedig a kertet és a halastavat kapta meg. Meg nem nevezett ruhákat és a ház berendezését az unokának kellett örökölnie. A háztartás leltára szintén nincs feltüntetve a végrendeletben. A Cromer-család a város harmadik negyedében birtokolt egy házat, Jorg Cromer 1510-ben 131 den. rendes adót fizetett a városnak Szent Mihály napján, 1511-ben Szent Margit napján 275 den-t, 1512-ben Szent Mihály napján 273 és fél den-t, és 1513-ban már 3 fl. és 1 den. volt ez az összeg. A Colin-család a város negyedik negyedében rendelkezett egy házzal, 1513-ban Szent Mihály napján

²⁰⁴ Peter Pictor (alebo ako Piter Moler) a város második negyedében lakott és a várfal melletti utcában majorsággal is rendelkezett már 1510-ben. MMP – K, sign. 2675.

Colin János (Johannes/Hannes Kolin), aki ebben az évben tanácsstag is volt 70 den. adót fizetett, 1526-ban pedig 1 fl. és 6 den-t.²⁰⁵ Orsolya halála után 1514-ben a városi könyvekben feljegyezték a vagyonleltárt, ami közelebbről beszámol a végrendeletben általánosan megjelölt dolgokról, a ruhákról, az ingatlantulajdonról vagy a ház berendezéséről. A jegyzék annak bizonyítékául is szolgál, hogy a város valóban felügyelte a végrendeletek végrehajtását. Johannes Colin leánya barna színű palliumot és vörös tunikát kapott, egy másik rokon, Johannes felesége barna tunikát és egyéb ruhákat. A tanácsstagok a végrendeletkező halála után összeírták a vagyonát is. Az ingóságokat, amely sárga kabátból (*pallium*), két zöld színű selyem ingujjból, vörös tunikából, női szőrméből, zöld kabátból, két piros női ingujjból, női mitrából (szalag, tubán), sötét tunikából, hat hosszabb ingből, halinából (*camisia* vagy *Kyttel*) és négy más ingből, nyolc darab női felsőből (*superductra*, *keczel*) állt. A ház leltárát egy szekrény (sajttal), hét darab vászon, huszonkettő lepedő, kilenc dunyha, nyolc vánkös, tizenkét törölőruha, ugyanennyi terítő (*mensalia*), tizenhárom párna (*culcita*, *suoerductura*), harmincnégy fehér cérna, kilenc darab viasz, kilenc tányér (*patella*) és egy nagy fazék (*caldaria*) alkotta. Ön edényei voltak, hat pintes, hat közepes nagyságú, továbbá négy tepsí, hordó (vas) borsóval, továbbá két közepes méretű hordó kendermaggal és öt vörösréz bögre. Az ezüstből készült tárgyak közül két tokot említenek tizenkilenc kanállal együtt, egy ezüst aranyozott övet, amelyeket Orsolya a Szent Miklós plébániatemplomra hagyott. Orsolya vagyonának az összeírása az eladásra szánt tárgyak jegyzékével folytatódik (*res mercimoniales alias institionales*), bár konkrétan nem lettek felsorolva, 47 fl-ra becsülték fel az értékét. Ezzel kapcsolatban Georgius Cleyn és Johannes Perleyn mint vevők szerepelnek. A városi könyvekben szereplő feljegyzés tisztázta Orsolya rokoni kapcsolatát a Colin-családdal, akikre végrendeletében nagyobb vagyont hagyott ruhák formájában, ugyanis az említett Johannes Colin a sógora (*affinis*)²⁰⁶ volt. A feljegyzés Johannes Grawscher és Orsolya Gírg Cromerin jegyajándékának (*parafernalium*) összeírásával folytatódik. A rokoni kapcsolatok leírása a végrendeletekkel van kiegészítve, így a városi könyvekből megtudhatjuk, hogy ez az anyós és a vő utáni vagyon. Az 1504-ben eladott vagyonok egy részéről kiderül, hogy ki és mikor kapta meg a neki szánt örökséget, de az akkori piaci árakat is megtudjuk. A kabátot például 2 fl-ért adták el, béléses szatén tunikát két és fél fl-ért és egy sötétebb tunikát három és félért. Egy fekete tunikát egy Jakab nevezetű pap kapott, egy meg nem nevezett prédikátor két tógát (egy tóga akár 24 den-ba is kerülhetett, de négy csak 65-be), egy öreg gallér (vagy *burten*) ára 10 den., az öreg nyest bőréből készült kalap (*pilleus*) 50 den., a női zamat szalagot, fejedőt (*mitrella*) 20 den-ért lehetett eladni, gyerek fejkendőt (*mitrella*) 3 den-ért, húsz jó állapotban lévő inget 1 fl. és 54 den-ért, kendőt (*peplum*) 3 den-ért, három hasonló fátylat (*velamen*, *schlayer*) 65 den-ért, női felső ruházatot (*superductura*, *keczel*) 24 den-ért, és két ingujjért fizethettek akár 12 den-t. is. A heverőre teríthető takaró ára 40 den-től 5 fl-ig mozgott, a heverő/pamlag (*sponda*) akár 25 den. is lehetett, egy szekrény (*cista*) 28–40 den., magasabb szekrény (*cista*, *trrwum*) kerülhetett 13 den-ba, törölkendőket/törölközőket 4 den-ért árulták, terítőt 12 den-ért, a huzatok ára 4 és 10 dénár körül mozgott. Kedvezőbb áron lehetett vásárolni nagyobb mennyiséget, például két huzat kerülhetett 23–25 dénárba, de hármat vehettek már 28 dénárért is.

Eladták az edényeit is, tányért 28 dénárért, két másik tálat (*patella*) 9–25 dénárért, korsót (*crater*) akár egyenként 8–36 den-ért. Egy szűrő és derelyemetsző ára 19 dénár, cérnák és szalagok (*fila*, *garen*) szintén kilenc, sótartó edényke 6 dénár, öreg fából készült

²⁰⁵ MMP – K, sign. 2675

²⁰⁶ Johannes Colina végrendeletét 1527-ből lásd MMP – LL, sign. 1538. A legközelebbi családot nem említi benne, de megemlékezett az egyházzal, testvériségekről.

tál/csésze 1 dénár, nyers cérnaszalag (*filum*) ára pedig 1 fl. és 35 dénár.²⁰⁷ Orsolya végrendeletét a halála után végrehajtották, csak nem tudjuk, hogy milyen mértékben. A városi feljegyzésekből 1514-ből kiderül, hogy a gyászmise megtartásáért a szerzeteseknek kifizettek 2 fl és 25 dénárt, a papnak a temetés alatti imáért és a gyászmiséért 75 dénárt, Márton jegyzőnek az előző jegyzőkönyvek megírásáért 40 dénárt. 1513-ban ő írta meg a Cromer házaspár végrendeletét, mint tanú nem szerepel az iratokon, de azonosították őt a kézírása alapján. Az iskola rektora két zsoltárért 2 fl-t kapott, meg nem nevezett gyógyszerekért (*medicamenta*) fél forintot fizettek ki, és egy Ferenc nevezetű szolga, akit a végrendeletében meg sem említett, a szolgálataiért 50 dénárt és tizenegy könyök vásznat kapott.²⁰⁸ A hagyaték elrendezése során 1514 körül/után egy per is támadt Nyas-i János plébános (Johannes presbiter, pleban de Nyas) és megboldogult Orsolya Cromer örökbefogadott fia között az egyik oldalon, a másikon pedig a barátok és örökösök (Grawscher István) között. János követelte a mostohanyja utáni vagyont, ezt Eperjes városához, bírájához és tanács-tagjaihoz²⁰⁹ címzett saját kézzel írt levélben (1515. április 26.) is sürgette. A végrendelet szerint jogos kérés érdekében még egy magasabb pozícióban lévő egyházi személy, Nyas-i Demeter esztergomi vikárius is írt Eperjes városának 1515. február 12-én.²¹⁰ János végül két darab vásznat kapott, két huzatot és három inget, továbbá jopát és cipőket a megboldogult Jorg Cromer után, egy közepes méretű ön kupát, egy serpenyőt, mozsarat és edényt. Orsolya végrendeletére hivatkozva megkapta még az említett őt hold földet is az elővárosban, mégpedig Laurencio Schitke háza mellett, ami a végakaratan valóban szerepelt ugyanazzal a lokalizációval, csak a rokoni kapcsolatuk volt máshogy megjelölve, mint fogadott rokonság, amiről ott nem esett szó. A jegyző ezen iratok megírásáért végül 1 fl-t kapott.²¹¹

Ezekkel a végrendeletekkel és jegyzőkönyvekkel állt kapcsolatban Grauscher István (Stephen Grauscher/Grawscher) ügye. Jakab bátyján kívül minden rokona és gyámja halott volt, ezért 1514-ben az István feletti gyámságot a városbíró és a tanácsosok vették át azzal a feltétellel, hogy el kell őt tartani és iskoláztatni, valamint gondoskodni kell a vagyonáról. A megboldogult Georg Calmar (!) utáni házát a vele járó majorság (*allodium*) felével a Sánc (Valensis) utcában eladta a város jegyzőjének, Cristian Czibner baccalaureusnak 180 fl-ért. Az adóösszeírások alapján ez a ház Michal Belsz és Barbara – Nicola varga özvegye – házai között állt a város harmadik negyedében, de 1510 és 1513 között az adót Jorg Cromer fizette. A majorság az Árok utcában (Q. Fossati) volt, és Calmarhoz²¹² tartozott. Czibner nem fizette ki az egész összeget egyszerre, hanem évenként törlesztette a tanácsházán, amiből finanszírozták István költségeit. A vásárlási ár Czibnernek még mint jegyzőnek is magas volt, mivel őt-hét évi átlagfizetését is elérte. Az első részletet 1514-ben fizette ki, mégpedig 25 fl-t, 1515 és 1520 között 20 fl-t törlesztett évente, majd 1521 és 1522 évfordulóján, az utolsó részletet pedig 1523-ban,²¹³ méghozzá 15 fl-t. A város törődött Istvánnal, ez több tekintetben is megfigyelhető, 1514-ben például kapott pénzt, gabonát és a taníttatásá-

²⁰⁷ MMP – K, sign. 2681.

²⁰⁸ MMP – K, sign. 2681.

²⁰⁹ MMP – LL, sign. 906. Hasonlóan, mint Eperjesen, Nyas faluban is szeretettek volna a plébániatemplomban festett oltárt, amit néhány évvel később Peter Pictor el is készített (1525). MMP – LL, sign. 1179.

²¹⁰ MMP – LL, sign. 893.

²¹¹ MMP – K, sign. 2681, fol. 40.

²¹² MMP – K, sign. 2675.

²¹³ Amikor a házat eladták Czibnernek, áldomást is fizetni kellett (*mercipotum*) 28 dénár értékben. 1518-ban a fia, Eustachius Krakkóban tanult, ami a család számára nagyon költséges volt.

hoz is hozzájárult a város, 1515-ben a kántornak nyújtott segítséget, 16 den-t adott az iskolának fára, 1516-ban egy tunikára kapott pénzt 1 fl. értékben, Oswald a fiú éves tanításáért 32 dénárt kapott, és 1517-ben Gaspar *baccalaureus*nak fizettek 4 fl-t és 48 dénárt a megvásárolt könyvekért és három évi tanításért. 1520-ban a város 1 fl-t adott György *baccalaureus*nak a tanításért, 1521-ben még 25 dénárt. István 1522-ben egy évet egyik rokonánál, Grawscher Mártonnál lakott Bártfán, aki az unokaöccse és már idősebb klerikus volt.²¹⁴ Márton 7 fl-t kapott a várostól annak fejében, hogy elszállásolta Istvánt, 1 fl-t és 33 dénárt kapott a bártfai tanár, 16 dénárért pedig kalapot vettek neki. Szent Miklós ünnepére egy bundával és néhány más fontos használati cikkel együtt 3 fl-t kapott a várostól kassai tanulmányok folytatásához. Később, 1524-ben a város felügyelte és fizette Grawscher István eperjesi házának felújítási munkálatait, a csatornázást, a vakolást, és új kemencét készíttetek, megjavították az ablakokat 40 den-ért és a zsindeket is. Vásároltak még ládát, két kalapot 30 dénárért, csizmát tízért és 1525-ben kardot is 1 fl-ért. A legnagyobb összeget István házának felújítására költötték, és az adóra (*census*), három évre 2 fl. 22 és fél dénárt számoltak fel neki. István bátyja Grwscher Jakab volt, de nem bizonyítható, hogy egy háztartásban éltek, a város 1525-től az ő költségeit is fizette. István ebben az időben Budán tartózkodott, ott vagy útban hazafelé meg is sebesült. Ezt a 10 fl-os számla bizonyítja, amit a kassai borbélynak (*barbitonsor*) fizettek ki a törött láb ellátásáért. Az összeget a város Jakabon keresztül küldte el, és ő hozta vissza Istvánt Kassáról Eperjesre 1 fl. 25 dénárért. Hazatérte után kapott még 1 fl-t, de a sebesülés maradandó volt, és élete végéig sántított. 1526-ból származnak az utolsó feljegyzések arról, hogy a város kezelte István birtokát, és biztosította ellátását, mivel ismét javították a házát, de ekkor ő már mint rendes tulajdonos és adózó szerepel. 1525-ben a város első negyedében tűzvész tombolt, ezért 1526-ban még adót sem kellett fizetnie.²¹⁵ István valószínűleg meg is nősült, ugyanis Szent Fülöp és Jakab ünnepe előtti szombaton, 1526. április 30-án 10 fl-t adott számára a város az esküvőre (*nuptiae*), 3 fl. 80 dénárt a borra, később, május 27-én még további 1 fl-t.²¹⁶

A fennmaradt és hozzáférhető források alapján nem tehetünk konkrét és pontos következtetéseket, nem ítéltjük meg bizonyos polgárok és más városi lakosok életszínvonalát. Azt a konklúziót azonban levonhatjuk, hogy az eperjesi polgárok életszínvonala viszonylag magas volt, hasonlóan a szomszédos városokban élőkéhez, ez később, a kora újkorban is így volt,²¹⁷ amikor a vagyonösszeírások és a végrendeletek már pontos birtoklási képet nyújtanak.

Fordította: VIDA BEÁTA

²¹⁴ A végrendelet feltételét teljesítették, Martin tanult, felszentelték, tehát feltételezhetjük, hogy kifizették a hagyatékát. MMP – LL, sign. 863.

²¹⁵ Az 1510–1512-es adóajstromok alapján Johannes Grauscher ezekben az években nem fizetett adót, méghozzá a tűzvész okozta károk miatt, hasonlóan további hét–nyolc szomszédjához. 1512–1513-ban az adóajstromokban Johannes helyett Grawscher Pál volt feltüntetve, aki 1 fl. és 23 és fél dénár adót fizetett. 1526-ban ezen a parcellán Stephan Grauscher neve szerepel. MMP – K, sign. 2675. Johannes Grauschner végrendeletének végrehajtásáról és Stephan örökségéről több helyen is megemlékeznek. MMP – K, sign. 2676.

²¹⁶ MMP – K, sign. 2681, fol. 41.

²¹⁷ Bodnárová, Milica: *Kultúra života mešťanov Pentapolitany v 16. storočí*. Slovenská archivistika, 39. (2004) č. 2. 102–123.; *Kultúra života mešťanov Pentapolitany v 16. storočí*. In: Z Bardejova do Prešporku, 234–253.

MARCELA DOMANOVÁ

*The Equipment and Assets of Middle-Class Households
in Eperjes at the End of the Middle Ages*

Using archival sources, mainly last wills and testaments, inventories of assets as well as local pictorial representations and altarpieces, the paper provides a description of the material culture of the town Eperjes in the 15th and the early 16th centuries. The author describes the main characteristics of the topographical developments in Eperjes, the town districts, the middle-class houses, their building methods, rooms and their contemporary prices. A separate chapter is dedicated to how the particular rooms were equipped, what heating methods were used, how fuel was procured, and how the personal assets, everyday tools, the furnishings and the clothes etc. looked like. The paper provides an outlook on the material culture of two neighboring towns, Kassa and Bártfa, and compares it to that of Eperjes. It describes in detail a few testaments and the related inventories of assets as well as the way last wills were executed.